

Woorden werken

Riek Hazenbosch
Barbara Snel
Peter de Swart
Carly van Tilborg
Freek Vincken
Inge de Vries
Nienke Wassenberg

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Doel van de leerlijn	3
Opbouw van de leerlijn	3
1. Prototypetheorie	4
Inleiding bij de module	4
Les 1.1: Is Donald Duck een vogel?	5
2. Mentaal lexicon en priming	13
Inleiding bij de module	13
Les 2.1: Een woordenboek in je hoofd	14
3. Framing	21
Inleiding bij de module	21
Les 3.1: Sturende woorden	22
Les 3.2: Framing in de politiek	26
Les 3.3: Framing in reclames	36
4. Ironie	40
Inleiding bij de module	40
Les 4.1: Ironiemarkeerders	41
Les 4.2: Verschillende soorten ironie	46
Les 4.3: Ironie herkennen	51

Inleiding

De leerlijn 'Woorden werken' is ontwikkeld door de docentontwikkelteams (DOT) Nederlandse taalkunde 2015-2016 en 2016-2017 aan de Radboud Universiteit. De leerlijn bestaat uit een viertal modules. Deze inleiding geeft een korte inleiding op zowel de inhoud als de opbouw van de leerlijn. Voor elke module is er daarnaast nog uitgebreidere documentatie beschikbaar.

Doel van de leerlijn

Er wordt vaak gezegd dat een plaatje meer zegt dan duizend woorden. Dat mag in sommige gevallen zo zijn, maar de kracht en macht van woorden moet niet worden onderschat. Woorden zijn meer dan een paar letters op papier. Ze dragen een betekenis, maar daarnaast dragen ze ook associaties, gevoelens en subtiele nuances over. De keuze voor het juiste woord kan een wereld van verschil maken. Kortom, woorden zijn meer dan de definitie in een woordenboek wellicht doet vermoeden. In deze leerlijn willen we leerlingen inwijden in de wondere wereld van het woord.

Het doel van deze leerlijn is tweeledig. Allereerst willen we leerlingen laten zien hoe woorden precies werken. We zullen ons hierbij vooral richten op hoe woorden zijn opgeslagen (gerepresenteerd) in de hoofden van taalgebruikers. Daarnaast hopen we dat leerlingen deze kennis uiteindelijk ook in hun eigen taalgebruik kunnen inzetten om zo de beste keuze in woordgebruik te kunnen maken.

Opbouw van de leerlijn

De leerlijn is opgebouwd uit een aantal modules. Elke module bestaat uit een of meerdere lessen en bijbehorende opdrachten. De leerlijn kan in zijn geheel doorlopen worden, bij voorkeur in de hieronder gesuggereerde volgorde, maar het is ook goed mogelijk om een of twee modules als losse eenheden in te zetten.

De modules lopen op in moeilijkheid. De eerste twee modules, met als onderwerp prototypen en het mentale lexicon, zijn vooral gericht op het aanbrengen van kennis over hoe woorden zijn opgeslagen in ons mentale woordenboek. Modules drie en vier, respectievelijk over framing en ironie, richten zich naast het aanbrengen van kennis ook op het inzetten van deze kennis in het eigen taalgebruik.

1. Prototypetheorie

Inleiding bij de module

Opbouw

Deze module bestaat uit één les van 50 minuten. De inhoud van deze module is van beperkte complexiteit. De bijbehorende les is in te zetten vanaf de brugklas. De module is primair gericht op het aanbrengen van kennis over woordbetekenis.

Achtergrondinformatie

Een woordenboek zoals dat van Van Dale geeft de betekenis van woorden weer als definities en rangschikt woorden op basis van hun beginklank. Het mentale woordenboek, dat taalgebruikers in hun hoofd hebben, werkt niet op deze manier. In het hoofd van de taalgebruiker zijn woorden gekoppeld aan concepten. Om de betekenis van woorden te begrijpen moeten we dus snappen hoe die concepten in elkaar zitten. Een belangrijk kenmerk hierbij is *prototypicaliteit*: concepten zijn gevormd rondom een prototype. Woorden roepen dan ook een beeld op van dit prototype. Vraag mensen een huis te tekenen en ze zullen allemaal ongeveer hetzelfde tekenen. Vraag ze een soort fruit te noemen en ze zullen grote mate van overeenstemming bereiken. In deze module willen we leerlingen bekend maken met het begrip prototype. We richten ons hierbij op het begrip 'prototype' zoals o.a. ontwikkeld in het werk van de cognitief psycholoog Eleanor Rosch.

De notie 'prototype' wordt vaak gezien als het beste voorbeeld van een categorie. Hoewel dit niet precies de visie van Rosch weerspiegelt, volstaat het wel om concreet over het prototype te kunnen praten. In de visie van Rosch kent een categorie of concept (bijv. 'vogel') meer en minder typische leden. De leden van de categorie zijn te karakteriseren op basis van een lijst kenmerken (bijv. 'legt eieren', 'heeft vleugels', 'kan vliegen'). Niet alle kenmerken hoeven van toepassing te zijn op alle leden (een struisvogel kan bijvoorbeeld niet vliegen). De prototypische leden van een categorie hebben de meeste kenmerken gemeenschappelijk met andere leden van de categorie en zo min mogelijk met leden van een andere categorie. Naast de prototypische leden zijn er dus ook leden die minder goede voorbeelden zijn van een categorie. Deze bevinden zich als het ware meer aan de periferie van de categorie. Het onderliggende idee is dus dat categorieën gestructureerd zijn. Deze structuur van categorieën staat centraal in de les van deze module.

Literatuurverwijzingen

- M. Jansen (2008). Zo hoog als gras. Nemo Kennislink.
<https://www.nemokennislink.nl/publicaties/zo-hoog-als-gras>. *Bespreking van een proefschrift. In de bespreking wordt de notie prototype op een toegankelijke manier ook kort uitgelegd.*
- E.A. Das-Maal (1987). Categoriseren. In J.J. Beishuizen, L. de Leeuw & J.H. de Swart (Red.), *Cognitieve psychologie in theorie en praktijk* (pp. 115-127). Lisse: Swets & Zeitlinger BV.
<http://www.stressresearch.nl/artikelen/Categoriseren.pdf>
Een wat ouder artikel, maar er wordt op een inzichtelijke manier uitgelegd hoe je mentale concepten plaats kunt geven in de praktijk.
- F. Ungerer & H.J. Schmid (2006). *An introduction to cognitive linguistics*. Pearson Education / Longman. <https://books.google.nl/books?id=AVIVAgAAQBAI>
Hoofdstukken 1 en 2 uit dit tekstboek geven een goede en diepgaande introductie op het onderwerp prototypen.
- G. Murphy (2002). *The Big Book of Concepts*. Cambridge, MA: the MIT Press.
https://books.google.nl/books/about/The_Big_Book_of_Concepts.html?id=t2jldRsNkgsC *In dit boek vind je alles wat je wilt weten over concepten en prototypen en meer. Wetenschappelijk werk maar met toegankelijke schrijfstijl.*

Les 1.1: Is Donald Duck een vogel?

Aanwijzingen voor de docent

Deze les bestaat uit een powerpointpresentatie met daarin een aantal opdrachten en een korte theoretische uitleg. Na de powerpointpresentatie volgen er nog twee verwerkingsopdrachten.

De leerlingen kunnen alle opdrachten in hun eigen schrift uitwerken. Indien gewenst kunt u ook gebruikmaken van digitale tools om de antwoorden te verzamelen. Voor de tekenopdracht zou bijvoorbeeld Nearpod (www.nearpod.com) gebruikt kunnen worden.

Waarom doen we dit?

In deze les willen we de leerling bewust maken hoe woordbetekenissen in elkaar zitten. We doen dit vooral door op het eigen taalgevoel in te spelen.

Rol van de docent

Dit is voornamelijk een klassikale les. U bent er als docent vooral om vragen te stellen en de leerling zelf te laten ontdekken. Uiteindelijk kunt u het theoretisch kader bieden. Tijdens de les werken de leerlingen ook alleen of in tweetallen aan korte opdrachten.

Powerpointpresentatie met toelichting

Dia 1

De vraag in de titel zal meteen reacties oproepen bij leerlingen. Een deel van de leerlingen zal 'ja' als antwoord geven, maar een deel zal erover twijfelen. Dat verschil wekt de nieuwsgierigheid op en vormt zo het begin van de les.

Dia 2

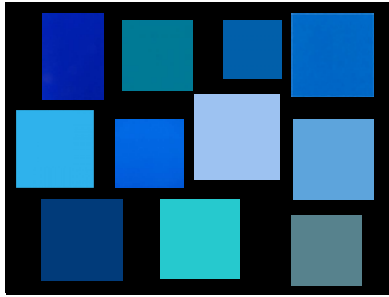
Dia 2 t/m 4 zijn bedoeld om het taalgevoel van de leerlingen nog verder aan te spreken. De dia's tonen diverse afbeeldingen van respectievelijk bomen, de kleur rood, de kleur blauw. De afbeeldingen moeten leiden tot een korte discussie met de leerlingen over de vraag welke afbeelding nou het meest aan hun beeld van een boom/rood/blauw voldoet.

Dia 3

Dia 2 t/m 4 zijn bedoeld om het taalgevoel van de leerlingen nog verder aan te spreken. De dia's tonen diverse afbeeldingen van respectievelijk bomen, de kleur rood, de kleur blauw. De afbeeldingen moeten leiden tot een korte discussie met de leerlingen over de vraag welke afbeelding nou het meest aan hun beeld van een boom/rood/blauw voldoet.

Dia 4

Dia 2 t/m 4 zijn bedoeld om het taalgevoel van de leerlingen nog verder aan te spreken. De dia's tonen diverse afbeeldingen van respectievelijk bomen, de kleur rood, de kleur blauw. De afbeeldingen moeten leiden tot een korte discussie met de leerlingen over de vraag welke afbeelding nou het meest aan hun beeld van een boom/rood/blauw voldoet.

Dia 5

De leerlingen gaan nu zelf aan de slag om een betekenisomschrijving op te stellen van het begrip 'vogel'. Eerst werken de leerlingen twee minuten in tweetallen, daarna volgt een korte klassikale vergelijking. Er zullen overeenkomsten tussen de verschillende beschrijvingen zijn, maar ook verschillen. Bediscussier kort wat er nou wel en niet bij een vogel hoort.

Dia 6

Voorbeelden van gevallen die aan de rand van de categorie 'vogel' zitten of die er buiten vallen. Bespreek met leerlingen waarom pinguïn en struisvogel er nog wel bij horen (ze vliegen weliswaar niet, maar leggen wel eieren en hebben een snavel en vleugels), maar het vogelbekdier niet (het vogelbekdier legt wel eieren en heeft een soort snavel, maar geen vleugels). Hoe zit dat met de vleermuis (wel vleugels, maar geen eieren en geen snavel)?

Dia 7

NRC 6 januari 2007 door B.Maris

“Vraag iemand om een definitie te geven van een vogel en het zal gaan over vliegen, vleugels, veren, een snavel en eieren. Toch is het onmogelijk om uit deze vijf kenmerken een sluitende definitie op te bouwen. Want struisvogels en pinguïns vliegen niet. Ook zijn er andere beesten met vleugels (vleermuizen) of veren (dinosauriërs) of een snavel (het vogelbekdier).”

Een korte samenvatting van de discussie n.a.v. dia 6. Het citaat laat de moeilijkheid zien van het komen tot een beschrijving van betekenis.

Dia 8

Prototypetheorie: theorie die wil verklaren op welke manier betekenis in het brein van de mens georganiseerd is.

In de categorie ‘vogel’ hoort de mus thuis in de kern, de duif ook. Maar de pinguïn en de struisvogel bevinden zich aan de rand, zij zijn ‘iets minder vogel’ dan de mus of de duif.

Na de discussies a.d.h.v. de eerste zeven dia’s kan nu de definitie van het begrip ‘prototype(theorie)’ worden besproken. Docent kan aanvullende informatie geven.

Dia 9

10 seconden: teken een huis.

Instructie voor een korte opdracht. Deze opdracht illustreert het begrip prototype nogmaals, maar nu visueel. Iedere leerling tekent een huis. Vergelijken vervolgens de tekeningen van de leerlingen met elkaar. Wat zal blijken: veel huizen lijken op elkaar: het prototype.

Dia 10

In het midden staat een prototypisch huis. Daaromheen staan afbeeldingen van huizen die zich aan de randen van de categorie 'huis' bevinden. Bespreek met leerlingen welk exemplaar nog wel en welke (eventueel) niet meer tot de categorie 'huis' behoren. Deze bespreking zal de interne organisatie van een prototypecategorie helpen blootleggen.

Dia 11

Tweetallen, pen en papier

Zorg ervoor dat je buurman/-vrouw niet kan zien wat je schrijft of tekent.

Dus: ruggen tegen elkaar of boek rechtop tussen de tafeltjes.

Hierna volgen drie opdrachten voor de tweetallen, de leerlingen werken nu weer samen. Daarna volgt nog een korte klassikale bespreking.

Dia 12

Opdracht 1
Schrijf vier fruitsoorten op.

Tijd: 10 seconden

Het is belangrijk om deze korte tijdspanne te hanteren. Hoe meer tijd de leerlingen krijgen, hoe minder prototypisch de resultaten zullen zijn.

Dia 13

Opdracht 2
Teken een kopje
(om uit te drinken).

Tijd: 10 seconden

Dia 14

Tijd om uit te wisselen met een ander
tweetal.

Heeft het andere tweetal dezelfde
fruitsoorten opgeschreven?

Is een kokosnoot fruit? En een
tomaat?

Lijken de getekende kopjes op elkaar?

Bij opdracht 1 zullen veel dezelfde
fruitsoorten genoemd zijn (appel,
banaan, peer: de prototypen).
Bij de nabespreking van opdracht 2
kunt u een leerling vragen zijn kopje
op het bord te komen tekenen, veel
andere leerlingen zullen hetzelfde
(prototypische) kopje hebben
getekend.

Dia 15

Opdracht 3
Schrijf tien soorten meubels op
(alles wat in je hoofd opkomt als
meubel, noemen we vandaag
meubel).

Tijd: 1 minuut

Bij opdracht 3 gaan leerlingen aan de
slag met de tien soorten meubels.
Door de instructie zullen ze steeds
minder prototypische meubels
noemen.

Dia 16

Lees de tien meubels van het andere tweetal en geef ze de nummers 1 t/m 5.
1 = prototypisch meubel
2 = iets minder prototypisch
3 = nog minder
4 = nóg minder
5 = bijna geen meubel te noemen

Vervolg op opdracht 3: leerlingen gaan nu aan de slag met de tien soorten meubels. De tweetallen wisselen hun lijstjes uit. Tweetal A gaat de meubels van tweetal B ordenen: de cijfers 1 tot en met 5 mogen twee keer uitgedeeld worden. Het cijfer 1 voor de meubels die in het centrum van de categorie thuishoren, het nummer 5 voor de meubels die zich aan de rand van de categorie bevinden. Daarna kort klassikaal bespreken. Welke meubels zijn prototypisch en welke zitten aan de rand? Zijn er ook meubels die eigenlijk buiten de categorie vallen?

Dia 17

Een afronding van opdracht 3 a.d.h.v. afbeeldingen.

Dia 18

Tot slot: waarom zou een mens zijn brein volgens deze prototypes organiseren?

Deze dia vormt een reflectie op de nieuwe opgedane kennis (waar is dit goed voor?). Laat de leerlingen het antwoord op deze vraag formuleren. Richting om in te denken: prototypecategorieën maken het makkelijk om de wereld om ons heen te categoriseren. Wanneer we een nieuw object tegenkomen dan kunnen we snel vaststellen in hoeverre het lijkt op of verschilt van leden van een categorie. Op basis hiervan maken we een categorisatie.

Verwerkingsopdrachten

Opdracht: Maak je eigen prototypecategorie

Zoek op internet naar plaatjes van een zelfgekozen begrip dat niet is besproken tijdens de les (bijv. auto's, fietsen, klokken). Zoek naar goede en mindere goede voorbeelden van de categorie. Orden de plaatjes zo zodat er een prototypecategorie ontstaat waarbij de meest typische voorkomens meer in het midden staan. Gebruik hiervoor bijvoorbeeld een powerpointdia of bedenk een andere manier waarop je de plaatjes makkelijk ten opzichte van elkaar kunt plaatsen. Welke eigenschappen heb je gebruikt om tot je prototypecategorie te komen?

Opdracht 2: Herhalingswoorden

In het Nederlands kunnen we door woorden te herhalen 'herhalingswoorden' maken (dit noemen we met een deftig woord 'reduplicatie'). Zo kunnen we bijvoorbeeld zeggen 'zij is een echt meisje-meisje' of 'het is nog niet echt stil-stil'. Probeer zelf meer van dit soort voorbeelden te vinden of te bedenken. Wat is precies de betekenis van deze herhalingswoorden? Hoe is deze gerelateerd aan het begrip prototype?

2. Mentaal lexicon en priming

Inleiding bij de module

Opbouw

Deze module bestaat uit één les van 50 minuten. De inhoud van deze module is complexer dan bij de vorige module. U kunt eerste en tweede klassers goed het principe van priming laten ervaren, maar de theoretische achtergrond is voor deze leerlingen waarschijnlijk te complex en daarom is het aan te raden deze module te geven vanaf de derde klas.

Achtergrondinformatie

Bij het luisteren en produceren van spraak wordt voortdurend uit het mentale lexicon geput. Bekende en meer frequent gebruikte woorden worden sneller opgespoord dan onbekend of minder frequente woorden. Een volwassen spreker beschikt normaal gesproken over een lexicon van ongeveer 50.000 woorden en kan zonder enige moeite drie woorden per seconde begrijpen of produceren.

Ons mentale woordenboek verschilt van een papieren woordenboek in de manier waarop woorden geordend zijn. Woorden in ons hoofd zijn niet (alleen) geordend op vorm (klanken, letters) maar ook op basis van hun betekenis. Woorden die op elkaar lijken of met elkaar te maken hebben (bijvoorbeeld 'dokter' en 'ziekenhuis') zijn in ons hoofd aan elkaar gekoppeld. Het mentale woordenboek is georganiseerd als een netwerk van woorden. Dit betekent dat wanneer we aan een bepaald woord denken (bijvoorbeeld 'dokter'), we tegelijkertijd onbewust ook meteen 'denken' aan woorden die daar mee te maken hebben (zoals 'ziekenhuis'). Deze netwerkstructuur van ons mentale woordenboek kun je zichtbaar maken via priming. Noem een bepaald woord ('auto') en vraag mensen vervolgens een ander woord te noemen. In veel gevallen zal dit een betekenisgerelateerd woord zijn ('bus', 'fiets', 'boot'). Hetzelfde zien we wanneer mensen woorden moeten herkennen. Ze herkennen het woord 'fiets' sneller nadat ze eerst het woord 'auto' hebben gehoord.

Woorden worden ook sneller herkend als ze passen binnen de gegeven context. Bij een zin als 'Steek jij de stekker in het...?' valt een woord als 'stopcontact', dat past binnen de context van de zin te verwachten. Op basis van de context valt een woord als 'tijdschrift' uit te sluiten. Dit wordt ook wel het contexteffect genoemd. Als een spreker op zo'n moment nog een verspreking maakt, is de kans aanwezig dat een hoorder dat niet eens opmerkt.

Literatuurverwijzing

- T.A. Harley (2001). *The Psychology of Language*. New York: Taylor & Francis.

Les 2.1: Een woordenboek in je hoofd

Aanwijzingen voor de docent

In deze les zullen we ons focussen op semantische, syntactische en fonologische priming. Voor deze les maken we gebruik van een powerpoint met geluid. Voorafgaand aan dia 3, 4 en 8 dienen er blaadjes uitgedeeld te worden met plaatjes en zinnen (zie de powerpointpresentatie hieronder). Leerlingen kunnen verder gebruik maken van pen en papier.

De les is interactief, zodat leerlingen actief betrokken raken bij de les en zelf ervaren hoe de verschillende soorten priming werkt. Klassikaal worden de verschillende opdrachten van priming besproken. De leerlingen ervaren de principes van fonologische, syntactische en semantische priming. Door middel van de verschillende opdrachten krijgen ze inzicht in de werking van taal in ons brein. De leerling moet na deze uitleg zelf aan de slag met deze theorie. Het is dus van belang dat hij zich thuis voelt in de materie.

Nadat alle theorie en opdrachten zijn besproken, kunnen de leerlingen aan de hand daarvan in groepjes aan de slag met de onderzoeksoopdrachten. Er worden verschillende opdrachten aangeboden, zodat leerlingen binnen hun eigen interessegebied worden aangesproken.

Materiaal voorbereiden

- De bijgeleverde powerpointpresentatie
- Voor de halve klas het stencil 'bed + deur'
- Voor de halve klas het stencil 'bad + duur'
- Voor de halve klas het stencil 'aan-constructie'
- Voor de halve klas het stencil 'objectconstructie'

Waarom doen we dit?

De leerling ervaart en leert hoe semantische, syntactische en fonologische priming werken. Hij krijgt een kijkje in de werking van het brein.

Rol van de docent

Bij elke dia geeft de docent wat uitleg. De uitleg is per dia uitgewerkt. U behandelt de theorie over priming en het mentale lexicon. De taalkundige termen die hierin een belangrijke rol spelen zijn: semantische, syntactische en fonologische priming en het mentale lexicon.

- semantische informatie: over de betekenis van een woord
- syntactische informatie: over hoe een woord in een zin gebruikt
- fonologische informatie: over hoe je een woord uitspreekt

De docent moet verder zo min mogelijk ingrijpen. Deze les is zo opgebouwd dat de leerlingen zelf ervaren hoe het brein werkt. Het is vooral van belang om in te spelen op spontane reacties van de leerlingen.

Powerpointpresentatie met toelichting

Dia 1

Dia 2

Start de les met dit fragment uit 'Ik hou van Holland'. Hierin moeten de deelnemers van het team van Guus Meeuwis een roddelverhaal over Patricia Paay doorvertellen. Als Guus Meeuwis aan het einde bepaalde woorden kan benoemen, verdient het team daarmee punten.

Eén van de woorden waarmee een punt kan worden verdiend, is het woord 'pookje'. Dat woord wordt echter niet genoemd, wel wordt het woord 'pook' genoemd. Als duidelijk wordt dat dat niet goed is, worden nog de woorden 'knipperlichtsysteem' en 'versnellingspook' genoemd.

Vraag aan de leerlingen waarom Guus Meeuwis nou net deze woorden noemt en bijvoorbeeld geen 'appel' of 'boek'?

Deel voor naar de volgende dia te gaan eerst opdracht 1 over semantische priming uit. Geef de helft van de klas de afbeelding van de maan en van het raam. De andere helft van de klas krijgt de afbeelding van de zeep en van de tas.

Dia 3

Maak een woord

Je hebt een afbeelding gekregen met daarbij een incompleet woord. Maak het woord compleet door één letter in te vullen.

BED
BAD

Leerlingen die de afbeelding van de maan voor zich hadden, hebben waarschijnlijk een 'e' ingevuld, waardoor het woord 'bed' ontstaat. Leerlingen die de afbeelding van de zeep voor zich hadden, hebben waarschijnlijk een 'a' ingevuld, waardoor het woord 'bad' ontstaat.

Dia 4

Maak een woord

Draai je blaadje om. Op de achterkant staat nog een afbeelding met daarbij een incompleet woord. Maak het woord weer compleet door één letter in te vullen.

DEUR
DUUR

Leerlingen die de afbeelding van het raam voor zich hadden, hebben waarschijnlijk een 'e' ingevuld, waardoor het woord 'deur' ontstaat. Leerlingen die de afbeelding van de tas voor zich hadden, hebben waarschijnlijk een 'u' ingevuld, waardoor het woord 'duur' ontstaat.

Vraag aan de leerlingen of zij kunnen verklaren hoe dat kan.

Dia 5

Raadsel

Er staan drie witte koelkasten op een rij...

Kies één leerling uit voor dit raadsel.

Er staan drie witte koelkasten op een rij. Wat is de kleur van de eerste koelkast? En van de tweede? En van de derde?

Blijf een tijdje naar de kleur van de koelkasten vragen. Vraag dan: "Wat drinkt een koe?"

De kans is groot dat een leerling 'melk' antwoordt, ook al drinkt een koe water. Hoe kan dit? Zie dia 7 voor het antwoord.

Dia 6

Maak de zin af

Maak de volgende zinnen af met één woord.

1. Hij poetst zijn tanden iedere...	maand?
2. Na het eten zet je bord in de...	douche?
3. Als ik bij de kassa kom, moet ik ...	lezen?
4. Steek jij de stekker in het ...?	tijdschrift?
5. Als het donker wordt, gaan de lampen...	gedurende?
6. Vorige week dinsdag rookte zij een ...	bord?

Laat de leerlingen klassikaal een woord roepen om de zin af te maken.

De meeste leerlingen zullen ongeveer hetzelfde roepen. In de eerste zin is bijvoorbeeld 'dag' mogelijk', maar ook 'ochtend', 'morgen' of 'avond' kunnen prima. 'Maand' is echter vreemd. Waar komt dat door? Zie dia 7 voor het antwoord.

Dia 7

semantische relaties

Woorden in ons mentale lexicon onderhouden semantische relaties met elkaar.

Dat gebeurt niet alleen op woordniveau, maar ook op zinsniveau.

In je hoofd is de ordening van woorden niet alfabetisch, zoals in een woordenboek. Woorden in je hoofd zijn onder andere geordend op basis van betekenis. Woorden die zich in hetzelfde betekenisveld in ons hoofd bevinden, worden sneller geactiveerd.

Bijvoorbeeld:

kennis van de kleur van melk (wit)
wit + drank + koeien → melk

Dit werkt niet alleen zo op woordniveau, maar ook op zinsniveau. Op basis van de context kunnen bepaalde (onmogelijke) woorden door het brein worden uitgesloten. Daardoor weten we vaak al voordat een zin is afgelopen, hoe deze gaat eindigen.

In de context van een zin als 'Steek jij de stekker in het ...?' heeft jouw brein dus eigenlijk al voordat de zin is afgelopen, beslist dat daarop 'stopcontact' volgt. Een woord als 'tijdschrift' wordt door de context uitgesloten.

Dia 8

Maak een zin

Je ontvangt een blaadje met daarop drie zinnen. Lees deze zinnen aandachtig.

Beschrijf het volgende plaatje met een zin.

De ene helft van de klas ontvangt een blaadje met de zinnen:

- De winkelier verkocht het boek aan de klant.
- De fan schreef een brief aan haar idool.
- De man gaf het bot aan de hond.

De andere helft van de klas ontvangt een blaadje met de volgende zinnen:

- De docent wenst de leerling veel succes.
- De trainer leerde de voetballer een trucje.
- De man gaf de hond het bot.

Waarschijnlijk beschrijft de eerste groep het plaatje met de zin: "Donald Duck geeft bloemen aan Katrien."
De tweede groep beschrijft het plaatje waarschijnlijk met de zin: "Donald Duck geeft Katrien bloemen."
Hoe kan dat?

Dia 9

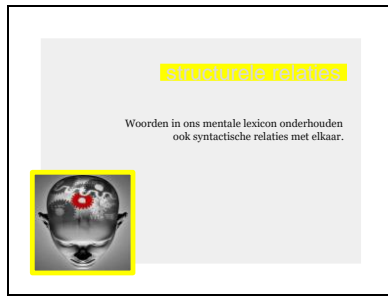
Wat klinkt beter?

Hieronder staan steeds twee paren van zinnen. Welke van deze twee zinnen klinkt beter?

- a. Als je fiets gestolen is, moet je [formuleren].
- b. Als je fiets gestolen is, moet je [batterijen].
- c. Vandaag ben ik te laat voor school, dus loop ik heel erg [luisteren].
- d. Vandaag ben ik te laat voor school, dus loop ik heel erg [morgen].
- e. Het is mooi als je vandaag op tijd [frituurt].
- f. Het is mooi als je vandaag op tijd [thee].

Beide paren van de zinnen zijn semantisch gezien onzin. Toch zal waarschijnlijk de meerderheid van de leerlingen vinden dat zin a, d en e beter klinken dan zin b, c en f.
Waar komt dat door?

Dia 10

Doordat de stimulus een bepaalde syntactische structuur bevatte ('De winkelier verkocht een boek aan de klant' versus 'De docent wenst de leerling veel succes') bevat de zin die de leerling genoteerd heeft waarschijnlijk dezelfde syntactische structuur. Deze structuur is in het brein al gefaciliteerd.

In onderzoek van Levelt en Kelters (1982) werden winkeliers opgebeld met de vraag:

- Om hoe laat gaat uw winkel dicht?
- Hoe laat gaat uw winkel dicht?

Na zin 1 antwoordde de winkelier vaker: om X uur, na zin 2 antwoordde de winkelier vaker: X uur.

Vanwege deze structurele relaties, vinden de meeste mensen de zinnen a, d en e in dia 9 ook beter klinken dan de zinnen b, c en f. Op basis van de zinsstructuur is een werkwoord (a) namelijk logischer dan een zelfstandig naamwoord (b), een bijwoord (d) logischer dan een werkwoord (c), en een werkwoord (e) logischer dan een zelfstandig naamwoord (f).

Dia 11

Een welbekend raadsel dat illustreert hoe fonologische priming werkt. Waarschijnlijk eten alle leerlingen soep met een lepen, maar qua klank zijn al op het spoor van 'vork' gezet.

Dia 12

Is het woord eetbaar?

Er verschijnen zo een aantal woorden. Geef telkens aan of het woord eetbaar is. Roep 'ja' of 'nee'.

VLA
SCHAATS
TAART
EIS

Laat de leerlingen klassikaal 'ja' of 'nee' roepen.

Bij 'eis' zijn er waarschijnlijk leerlingen die 'ja' roepen. Op zijn minst zullen ze langer twijfelen dan bij de andere woorden.

Waardoor komt dit? Zie dia 13 voor het antwoord.

Dia 13

fonologische relaties

Woorden in ons mentale lexicon onderhouden ook fonologische relaties met elkaar.

Doordat de woorden 'ijs' en 'eis' homofonen zijn, vertraagt de semantische beoordeling (is het eetbaar?).

Fonologie activeert namelijk betekenis, onafhankelijk van het woordbeeld. Als je 'eis' ziet, wordt dus ook het woord 'ijs' geactiveerd in je hoofd.

Dia 14

DIY **Priming**

Bedenk zelf een voorbeeld van:

- Fonologische priming
- Semantische priming
- Syntactische priming

U kunt leerlingen op weg helpen door ze even te herinneren aan de gegeven voorbeelden (bijvoorbeeld: "ork, ork, ork...").

Vooraf voorbeelden van syntactische priming zijn voor veel leerlingen moeilijk te verzinnen; dit is echt een opdracht voor een goede bovenbouwleerling. Er zijn ook maar weinig constructies in het Nederlands waarbij dit mogelijk is. Een aantal voorbeelden: lijdende vs bedrijvende vorm, bezitsconstructies (Jans boek vs het boek van Jan), woordvolgorde in de bijzin (rode en groene volgorde).

3. Framing

Inleiding bij de module

Opbouw

Deze module bestaat uit drie lessen. In de eerste les ontdekken leerlingen aan de hand van voorbeelden het fenomeen framing. In de tweede en derde les zien ze hoe framing wordt gebruikt in de politiek en in reclames.

Achtergrondinformatie

Het feit dat woorden in ons mentale woordenboek verbonden zijn met allerlei andere woorden wordt actief gebruikt door taalgebruikers. Zo heeft Minister Bussemaker het consequent over het *studievoorschot* en dat roept heel andere gevoelens op dan de technische term *leenstelsel*. De juiste woordkeus kan er dus voor zorgen dat bepaalde, gewenste woorden actief worden. Hierdoor kan een boodschap krachtiger en effectiever overkomen. Beïnvloeding door woordgebruik wordt *framing* genoemd en vinden we op veel plaatsen terug (onder meer in de politiek en reclame). Een goed begrip van dit verschijnsel helpt om te zien hoe je continu beïnvloed wordt door andermans woordgebruik, maar ook hoe je je eigen woordgebruik effectief in kunt zetten.

Literatuurverwijzingen

- Boersma, J. & S. Gagestein (2015) *Harder praten helpt niet. Zeven ongehoord goede strategieën om wél de overtuigen*. Uitgeverij Haystack, Zaltbommel.
- Bruijn, H. de (2015) *Framing. Over de macht van taal in de politiek*. Uitgeverij Atlas Contact, Antwerpen/ Amsterdam.
- Gagestein, S. 'Framing hypotheekrenteaftrek' op 11 oktober 2010.
<http://taalstrategie.nl/framing-hypotheekrenteaftrek/>
- Jong, J. de (datum onbekend) 'Waarom maken politici graag gebruik van framing?'
<http://www.taalcanon.nl/vragen/waarom-maken-politici-graag-gebruik-van-framing/>
geraadpleegd op 24 april 2017
- Kuitenbrouwer, J. (2010) *De woorden van Wilders en hoe ze werken*. De Bezige Bij, Amsterdam.
- Liebrecht, C. (2016) *Fantastisch om hier te zijn*. p. 40-46. Betram + de Leeuw Uitgevers, Haarlem.

Les 3.1: Sturende woorden

Aanwijzingen voor de docent

Door middel van enkele eenvoudige opdrachten probeert u de leerling de kracht van taal te laten inzien. Deze powerpointpresentatie is geschikt voor de bovenbouw. Vraag veel en geef zelf zo weinig mogelijk antwoorden. Pas als er voldoende respons is vanuit de klas, kunt u samenvatten en structureren.

Waarom doen we dit?

Dagelijks horen we of lezen we nieuwsberichten. Leerlingen worden in de Bovenbouw gemotiveerd om kranten te lezen. Bij Tekstbegrip komen veel krantenberichten aan de orde. Met deze les proberen we leerlingen alert te maken op hoe een schrijver zijn lezerspubliek kan sturen/manipuleren. Deze verworven vaardigheid zouden de leerlingen kunnen gebruiken bij het zelf schrijven van teksten en in het debat.

Rol van de docent

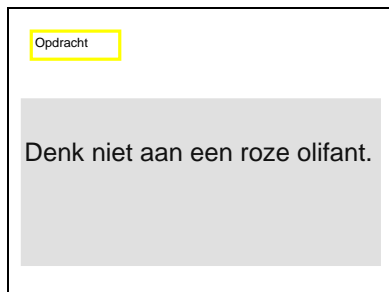
Dit is voornamelijk een klassikale les. U bent er als docent vooral om vragen te stellen en de leerling zelf te laten ontdekken. Uiteindelijk kunt u het theoretisch kader bieden. Tijdens de les werken de leerlingen aan korte opdrachten.

Powerpointpresentatie met toelichting

Dia 1

Dia 2

Laat deze dia kort zien en ga direct door met de volgende.

Dia 3

Leg uit dat het noemen van de roze olifant al voldoende is om aan een roze olifant te denken, ook al staat er nog zo het woord 'niet' bij.

Dia 4

Welke autorijdschool zou jij kiezen?

Door associaties met de woorden zul jij je eigen keus maken. Wat wil je precies? Goed leren autorijden of wil je gaan scheuren?

Dia 5

Opdracht

Hoe noem je mensen die uit een ander land komen en jouw nationaliteit willen verkrijgen?

Geef leerlingen even de tijd om begrippen te bedenken. Schrijf ze eventueel op het bord.

Dia 6

Wat doen deze verschillende woorden met jouw wereldbeeld?

- asielzoeker
- vluchteling
- ontheemde
- refugie
- migranten
- politieke vluchteling
- economische vluchteling
- gelukszoeker

Wellicht staan er op het bord nog andere woorden. Al deze woorden hebben ook een gevoelswaarde bij zich. Bespreek dit met de leerlingen.

Dia 7

Framen kun je beter zelf doen

Framen staat voor het gebruik van specifieke taal om gewenste associaties en wereldbeelden aan te wakkeren, waardoor een boodschap of idee aan overtuigingskracht wint.

Intussen hebben de leerlingen door dat taal sturend kan zijn. Ze wisten dit eigenlijk al, maar ze hebben nu een woord om dit fenomeen te benoemen.

Dia 8

Troonrede 1979, 2013 en 1979

- "Nederland zal om een levensvatbare bedrijvigheid te behouden een aantal producties geleidelijk moeten opgeven en veel meer aan innovaties moeten doen dan tot dusver." Troonrede 1979
- "Een stevig fundament onder de euro is cruciaal." Troonrede 2013
- "Wij kunnen het tij keren, mits het besef van saamhorigheid sterker blijkt dan de gerichtheid op eigenbelang." Troonrede 1979

Ziekte, bouw en maritieme metaforen. Metaforen zijn erg belangrijk bij framing. Bespreek met de leerlingen wat de verschillende metaforen oproepen.

Dia 9

Maak opdracht 1 of 2

1. Neem drie verschillende kranten en schrijf op welke woorden ze gebruiken om hetzelfde nieuws te brengen. Je kunt de koppen vergelijken of op zoek gaan naar specifieke woorden in de berichtgeving. Welke verschillen zie je?

of

2. Ga op zoek naar metaforen in een krantenbericht. Denk aan termen die te maken hebben met ziektes, de bouw, oorlogsvoeren, maritieme aangelegenheden enzovoort. Wat doen die woorden met jouw wereldbeeld?

Je kunt eventueel zelf al een actueel voorbeeld hebben opgezocht en dit bespreken met de leerlingen, voordat je ze deze opdracht geeft.

Les 3.2: Framing in de politiek

Aanwijzingen voor de docent

Deze les is los te geven, als leerlingen enige kennis hebben van framing. Deze lessen zijn ook goed te combineren met een vak als maatschappijleer.

Materiaal voorbereiden

- De bijgeleverde powerpointpresentatie.
- Het stencil met de opdrachten en de frames.
- De antwoorden van het stencil met de citaten.
- Een laptop of de uitgeprinte partijprogramma's (neem zelf de vijf/zes/zeven grootste partijen en pak het programma 'onderwijs' of 'sociale zaken').

Werkvorm

De eerste 10 tot 15 minuten klassikaal met de powerpointpresentatie, daarna in groepjes van twee de stencils maken en bespreken. Vervolgens krijgen leerlingen (na het bespreken van het stencil met de citaten) een groepje toegewezen/ mogen ze zelf een groepje kiezen en buigen ze zich met het groepje over het partijprogramma.

Waarom doen we dit?

Het doel van deze les is tweeledig: enerzijds is het de bewustwording van hoe politici framing inzetten in hun werk en anderzijds leren de leerlingen zelf framing toe te passen op politieke onderwerpen.

Plaats in de lessenserie

Na een aantal lessen over het begrip framing kan nu de verdieping worden gezocht door te kijken hoe het er in het werkveld aan toe gaat. Deze les is ook los te geven als u eerst wat voorbeelden laat zien over framing (gebruik daarvoor een aantal voorbeelden uit de powerpointpresentatie van les 3.1), zodat de leerlingen het begrip goed kunnen gebruiken en toepassen.

Powerpointpresentatie met toelichting

Dia 1

George Lakoff, een Amerikaanse taalkundige, is als het ware de grondlegger van het begrip framing. Hij schreef het boek *Don't Think of an Elephant* (2004). (Deze titel geeft al aan waar het om gaat: als iemand je vraagt om niet aan een olifant te denken, dan doe je dat juist. Dit is een van de manieren om iemand een richting op te sturen, zodat hij ergens aan gaat denken waar hij eerst niet aan dacht.) Om een goed debat te winnen, moet je volgens hem framen en in deze les gaat het om hoe je frames kunt inzetten om het debat te winnen.

Dia 2

Deze pagina bevat de lesplanning.

Dia 3

Wat weet je al?

- Wie is de beste politicus volgens jou?
- Wiens taalgebruik bevat de meeste frames?

Met deze slide activeert u de voorkennis van uw leerlingen. Hierdoor kunt u straks goed aansluiten als u de voorbeelden van framing bespreekt en ze zelf een politieke partij geeft om te onderzoeken. U kunt hier ook de ruimte nemen om even bij de antwoorden stil te staan. Het is leuk om de antwoorden in digitale tool Mentimeter (www.mentimeter.com) in te voeren, dan kunnen leerlingen op het scherm zien wat de hele klas vindt (dit is overigens anoniem in te voeren) U kunt deze slide dan eventueel uit uw PowerPoint halen of het als hyperlink toevoegen. Met het programma Mentimeter kunt u maximaal twee vragen invoeren, waardoor u van een groep snel weet wat ze al van een onderwerp weten. Wilt u meer vragen stellen aan een groep, dan dient u lid te worden van de tool en geld te betalen.

Dia 4

Hoe doen ze dat?

Hypotheekrenteaftrek:

- VVD: draagmuur voor de economie
- SP: villasubsidie
- CDA: solidariteitshelling
- PvdA: kanskiller voor de minderbedeelden
- PVV: burgerrecht
- Groenlinks: een oneerlijke kostenpost

Bespreek de voorbeelden en vraag de leerlingen wat ze bij de voorbeelden voor zich zien. Bijvoorbeeld: 'een draagmuur' betekent dat het stevig staat, dus dit betekent dat het heel goed is voor de economie. De SP noemt het 'villasubsidie' en dat geeft aan dat de rijkere mensen nog meer geld krijgen 'subsidie' voor hun toch al te grote huizen 'villa's'. Voor meer informatie zie: <http://taalstrategie.nl/framing-hypotheekrenteaftrek/>

Dia 5

Waarom politici?

- Een 'simpel' verhaal over de complexe werkelijkheid
- Kiezers aan zich binden met herkenbare taal
- Media-aandacht
- Wie wint? De politicus met het frame dat het meest is overgenomen door andere partijen.

Leg uit waarom juist politici gebruik moeten maken van framing. Het doel van politici is dubbel: ze hebben als taak om de burgers ingewikkelde zaken uit te leggen en daarnaast zieltjes te winnen voor hun partij. Framing is bij uitstek een middel om deze doelen te behalen: met weinig woorden wordt de luisteraar (onbewust) al een kant op gestuurd. Afgelopen jaren is gebleken dat politici die het beste kunnen framen steeds de debatten winnen en ook verkiezingen winnen dankzij framing.

Dia 6

Hoe vaak gebeurt het?

ALTIJD!

Voorbeelden:

- Bezuinigen
- Het huishoudboekje op orde brengen.
- Estaxe taks (erfenisbelasting)
- Death tax
- Paris Hilton tax - Obama

Voorbeelden van framing. Leerlingen dienen veel voorbeelden van framing te zien zodat ze vertrouwd raken met de trucjes van politici. Uitleg van de voorbeelden: als politici het hebben over bezuinigingen dan kunnen ze zeggen 'het huishoudboekje op orde brengen'. Daarmee geven ze aan dat ze al hun uitgaven netjes bijhouden en dat ze bezig zijn alles weer recht te zetten. Dat klinkt toch minder hard dan 'we bezuinigen nu'. Op de laatste uitspraak verwacht je meer reactie dan op de uitspraak 'het huishoudboekje op orde brengen'. De andere voorbeelden geven ook iets soortgelijks aan maar dan in de Verenigde Staten. Daar is een belasting die wordt geheven over een erfenis, de *estate taks*. De Republikeinen wilden daarvan af en bedachten een negatief frame: de *death tax*. Dit frame zorgde ervoor dat veel mensen kozen voor de visie van de Republikeinen, want: wie is er 'tegen een belasting op het doodgaan?' Obama, een democraat en toen de president, was wel voor de erfenisbelasting en bedacht er een ander frame voor: *Paris Hilton tax*.

Hiermee gaf Obama aan: wie is er nu tegen een belastingregeling waardoor rijkelui's kinderen niet hoeven te werken omdat ze alles zonder moeite krijgen van hun overleden ouder(s). Lees hiervoor ook: *Fantastisch om hier te zijn* (2016) van Christine Liebrecht.

Dia 7

Reframing in de politiek: hoe werkt het? [1/3]

- "Snotneus!" (Fons de Poel)
- Het werd: jong, fris en vooruitstrevend!

Voorbeelden van reframing om te bespreken. De uitleg staat ook op de PowerPoint.

Dia 8

Reframing in de politiek: hoe werkt het? [2/3]

- Debatteerder aan Reagan in 1984: 'U bent de oudste presidentskandidaat en ik kan me herinneren dat Kennedy soms dagen achtereen door moest zonder genoeg nachtrust tijdens de Cubacrisis ...'
- Reagan: 'Ik wil dat u weet dat ik van leeftijd in deze campagne geen onderwerp zal maken. Ik ga niet – voor politieke doeleinden – de jonge leeftijd van mijn opponent en zijn gebrek aan ervaring misbruiken.'

Dia 9

Reframing in de politiek: hoe werkt het? [3/3]

- En met de afgelopen verkiezingen...
- Kritiek op Rutte dat hij alles weglacht buigt de VVD om naar:

[fimpje reclame VVD: optimist of pessimist](#)

Uitleg over het filmpje van de VVD: hierin wordt de kritiek op premier Rutte (hij lacht alles weg) slim omgebogen. In het filmpje wordt de premier neergezet als iemand die optimistisch alle problemen aanpakt en daar hoort een lach bij.

Dia 10

Oeps, foutje!

"We hebben de VOC-mentaliteit"

Beide: Nederlanders kunnen goed handelen →

Riep tegelijkertijd het beeld op van slavenhandel →

Framing gaat ook weleens mis. Jan-Peter Balkenende wilde benadrukken hoe goed Nederland in handelen is. Hij gebruikte daarvoor de term 'VOC-mentaliteit'. Alleen werd dat niet zo overgenomen, omdat mensen bij de VOC-mentaliteit ook denken aan hoe slecht Nederland toen de slaven behandelde. Dus in plaats van het compliment dat Balkenende wilde maken, riep het een andere reactie op.

Dia 11

Het herkennen en definiëren van een frame

- Je krijgt nu een stencil met daarop frames en mensen die het frame mogelijk hebben gezegd.
- Zet het juiste frame bij de juiste persoon.
- Bedenk daarna wat er met het frame wordt bedoeld.
- Klaar? Kom de antwoorden halen.

De opdracht staat op de PowerPoint. Deel het stencil met de quiz uit (zie pagina 34). De bedoeling is dat leerlingen bedenken: wie heeft wat gezegd? En wat bedoelde de politicus ermee? Daarna kunt u met uw leerlingen de antwoorden bespreken of het ze zelf laten nakijken (zie pagina 35).

Dia 12

En dan nu:

Je krijgt in groepjes van 2-4 personen een politieke partij toegewezen.

1. Lees van jullie partij het partijprogramma.
2. Zoek daarna de lijsttrekker en/of fractievoorzitter van jullie partij op Twitter, Facebook of andere social media.
3. Verzamel zoveel mogelijk frames en probeer later jullie partij zo goed mogelijk te pitchen tijdens een inhoudelijk debat.

In het laatste deel van de les, dat ook is uit te breiden naar meerdere lessen, krijgen de leerlingen in groepjes (2-4 personen) een politieke partij toegewezen. Ze lezen het partijprogramma van hun partij en volgen de lijsttrekker of de fractievoorzitter op Twitter, Facebook of andere sociale media. Het doel hiervan is dat ze een goed beeld vormen van hun partij en zich ook bewust zijn van de frames die worden ingezet. Hierna zou eventueel een inhoudelijk debat kunnen plaatsvinden over een vooraf gekozen onderwerp. De leerlingen kunnen hun zoektocht naar informatie en frames dan toespitsen op dat specifieke onderwerp.

Dia 13

Er is één politicus die opvalt door zijn taalgebruik en dat is:

Dia 14

De taal van Wilders

'Geert Wilders is een taalgoochelaar'.

- Woorden uit de jaren '60 en '70
- Neologismen: 'subsidieslurpers', 'kopvoddentaks'
- Scheldt ministers uit voor 'bangerik' en 'lafaard'
- Superlatieven: 'slechtste kabinet ooit'
- Hyperbolen: 'tsunami' 'ramp'
- Metaforen: 'kosten van de immigratie', 'front' 'grondgebied'
- Herhalende woordgroepen: 'Probleem... Oplossing...'

Framingquiz

Knip de kaartjes los en leg ze op de juiste manier bij elkaar.

Frame	Betekenis	Gevoelswaarde	Politicus
Heimweeschotels	Leenstelsel voor studenten	Positief	Jan Marijnissen (SP)
Intensieve menshouderij	Versoepeling van de ontslagregeling	Positief	Emile Roemer (SP)
Linkse hobby's	Satellietschotels om buitenlandse zenders te ontvangen	Positief	Jet Bussemaker (PvdA)
Ik wil hitsters en splitsers geen kans geven	Euthanasie	Positief	Lodewijk Asscher (PvdA)
Studievoorschot	Belastingparadijzen	Positief	Ella Vogelaar (PvdA)
Ordinaire belasting op ziek zijn	Eigen risico in de gezondheidszorg	Positief	Geert Wilders (PVV)
Waardig levenseinde	Politieke afspraken	Negatief	Geert Wilders (PVV)
Hervorming van de arbeidsmarkt	Populisten en wij/zij-denken	Negatief	Geert Wilders (PVV)
Partijkartel	Bejaardentehuizen	Negatief	Thierry Baudet (FvD)
Pro life	Achterstandswijken	Negatief	Amerikaanse Republikeinen
Normaal doen	Grote hoeveelheid immigranten	Negatief	Mark Rutte (VVD)
Vluchtelingentsunami	Kip in de bio-industrie	Negatief	Jesse Klaver (GL)
Plofkip	Tegen abortus	Negatief	Marianne Thieme (PvdD) / Jesse Klaver (GL)
Paradijsbelasting	Cultuursubsidies	Negatief	Alexander Pechtold (D66)
Krachtwijken	Normen en waarden	Negatief	Pia Dijkstra (D66)

Antwoorden framingquiz

Frame	Betekenis	Gevoelswaarde	Politicus
Heimweeschotels	Satellietschotels om buitenlandse zenders te ontvangen	Negatief	Geert Wilders (PVV)
Intensieve menshouderij	Bejaardentehuizen	Negatief	Jan Marijnissen (SP)
Linkse hobby's	Cultuursubsidies	Negatief	Geert Wilders (PVV)
Ik wil hitsers en splitsers geen kans geven	Populisten en wij/zij-denken	Negatief	Lodewijk Asscher (PvdA)
Studievoorschot	Leenstelsel voor studenten	Positief	Jet Bussemaker (PvdA)
Ordinaire belasting op ziek zijn	Eigen risico in de gezondheidszorg	Negatief	Emile Roemer (SP)
Waardig levenseinde	Euthanasie	Positief	Pia Dijkstra (D66)
Hervorming van de arbeidsmarkt	Versoepeling van de ontslagregeling	Positief	Alexander Pechtold (D66)
Partijkartel	Politieke afspraken	Negatief	Thierry Baudet (FvD)
Pro life	Tegen abortus	Positief	Amerikaanse Republikeinen
Normaal doen	Normen en waarden	Positief	Mark Rutte (VVD)
Vluchtelingentsunami	Grote hoeveelheid immigranten	Negatief	Geert Wilders (PVV)
Plofkip	Kip in de bio-industrie	Negatief	Marianne Thieme (PvdD) / Jesse Klaver (GL)
Paradijsbelasting	Belastingparadijzen	Negatief	Jesse Klaver (GL)
Krachtwijken	Achterstandswijken	Positief	Ella Vogelaar (PvdA)

Les 3.3: Framing in reclames

Aanwijzingen voor de docent

In deze les kijken we met de klas naar drie voorbeelden van reclames waarin framing een rol speelt. Daarna mogen de leerlingen kiezen uit twee verwerkingsopdrachten. Afhankelijk van de keuze die ze maken, dienen de leerlingen te beschikken over een camera en/of laptop.

Waarom doen we dit?

In reclames wordt veel gebruik gemaakt van framing. Consumenten zijn zich er lang niet altijd van bewust op welke manier dat gebeurt en hoeveel invloed het heeft. Door enkele voorbeelden te bekijken, worden leerlingen bewustere consumenten.

Bovendien gaan leerlingen in deze les zelf aan de slag met bepaalde frames. Dit kan bijvoorbeeld een goede opmaat zijn naar het schrijven van een inleiding bij een betoog. Wie vanaf het begin de juiste frames gebruikt, heeft zijn lezer al in de juiste 'mindset' op het moment dat hij zijn stelling lanceert.

Rol van de docent

Laat leerlingen vooral zelf een oordeel vormen en bevraag hun argumentatie voor een bepaalde keuze. Bij de verwerkingsopdrachten is het zaak om onderscheid te maken tussen inhoudelijke informatie en een gehanteerd frame.

Powerpointpresentatie met toelichting

Dia 1

Dia 2

Alle woorden hebben betrekking op appelsap. Toch worden de woorden in het linker rijtje wel in reclames gebruikt en de woorden in het rechter rijtje niet. Waarom niet? Waarom klinken die woorden zo slecht? En waarom worden er eigenlijk woorden als 'ambachtelijk' en zelfs 'oprecht' gebruikt in appelsapreclames? Ze voegen inhoudelijk niets toe, maar geven wel een goed gevoel over het product. Een interessant geval is 'natuurtroebel': 'troebel' wekt eigenlijk negatieve associaties op, maar bij 'natuurtroebel' is het ineens heel logisch en juist 'natuurlijk' en 'gezond'.

Dia 3

Vet lekker

- HAMBURGER
- Puur rundvlees met knapperige sla op een vers geroosterd broodje.
- 75% vetvrij

- HAMBURGER
- Puur rundvlees, met knapperige sla op een vers geroosterd broodje.
- 25% vet

Laat leerlingen middels vingeropsteken kiezen voor welke versie ze zouden kiezen. Vraag ook naar de bijbehorende argumentatie (bijvoorbeeld: “Een hamburger moet lekker vet zijn, dus de rechter” of “Bij de linker klinkt het alsof je er niet zo dik van wordt.”). Kortom, wat goede reclame is, is afhankelijk van wat mensen van het product willen. Dit is voor bedrijven een belangrijke reden om allerlei verschillende versies van hun product te maken. Sommige burgers worden in de markt gezet als lekker vette burger, andere burgers juist als slanke versie; het vetpercentage hoeft hier niet eens voor te verschillen. Denk ook aan Coca Cola Light: dat werd door velen gezien als vrouwendrankje, waar mannen zich te cool voor voelden. Daarna verscheen ook Coca Cola Zero op de markt en alle reclames richtten zich toen juist op de mannen.

Dia 4

Een situatie

- Stel je gaat tanken. Er hangt een bordje met:
- Contant € 1,70 per liter
- Pin € 1,80 per liter
- Je hebt alleen je pinpas bij je. Wat denk je?

Waarschijnlijk ongeveer: “Balen, nu moet ik meer betalen.”

Dia 5

Dezelfde situatie

- Je gaat weer tanken. Je hebt alleen je pinpas bij je.
- Er staat:
- *Korting bij contant betalen.*
- Hoe zou je nu reageren?

Waarschijnlijk ongeveer: “Oh, dat geldt niet voor mij.” Voor welke versie zou jij kiezen als je de eigenaar van het tankstation zou moeten adviseren?

Dia 6

Maak opdracht 1 of 2

1. Maak twee filmpjes over hetzelfde product. In het ene filmpje bedenk je een frame en je gebruikt dit frame; in het andere filmpje blijf je neutraal. Maak de (opzet van) filmpjes en beschrijf de verschillen.
of
2. Doe onderzoek naar de aanwezigheid van framing en het effect van framing in reclames voor 'groene' producten. Benadrukt een product zijn groene eigenschappen, of (indirect) de schadelijke eigenschappen van een concurrerend product? Betekent Fair Trade dat alle andere producten 'Unfair' Trade zijn?

Twee verwerkingsopdrachten waar leerlingen zelf uit mogen kiezen. Bij opdracht 1 zullen leerlingen merken hoe moeilijk het is om echt neutraal te blijven. Bij opdracht 2 kan uiteraard ook een andere groep van producten worden gekozen; als er maar vaak hetzelfde frame gebruikt wordt.

4. Ironie

Inleiding bij de module

Opbouw

In deze module maken de leerlingen kennis met spottend taalgebruik. Er is materiaal voor drie lessen van 50. Het uiteindelijke doel is dat leerlingen over een tekst te kunnen zeggen of deze al dan niet ironisch bedoeld is. Om dit doel te bereiken gaan leerlingen kijken naar verschillen tussen ironische en niet-ironische uittingen en de ironiemarkers die ze daarin kunnen herkennen.

De module over ironie bestaat niet uit powerpointpresentaties (zoals de andere modules), maar uit verschillende opdrachten met suggesties voor de nabespreking ervan. Er is gebruik gemaakt van divers bronmateriaal: striptekeningen, artikelen van satirische website De Speld en YouTube-filmpjes van cabaretiers.

Achtergrondinformatie

Een duidelijke definitie van ironie is moeilijk te geven. In de literatuur bestaan verschillende opvattingen naast elkaar. Grofweg kunnen we de verschillende opvattingen in drie categorieën samenvatten:

- **Ironie in enge zin:** ironie is het tegenovergestelde beweren van wat je bedoelt. Zie over deze opvatting bijvoorbeeld het veel aangehaalde fragment van Dave Eggers in zijn notities bij *A Heartbreaking Work of a Staggering Genius*. Voorbeeld: "Mooi weertje, hè?"
- **Iets bredere versies hiervan:** "Uiting met een letterlijke evaluatie die impliciet tegengesteld is aan de bedoelde evaluatie" (Burgers e.a., 2013). Het gaat dus niet alleen om lexicale omkering, maar om echt een omgekeerde valentie. En bovendien spottend: "De geraffineerde, verhullende uitdrukking van een sceptische, relativistische en distantiërende geestelijke instelling" (Aerts, 1988). Voorbeeld: "Ah, het weer in Toscane!"
- **Ironie in brede zin:** "spot in het algemeen, het toeval dat het tegenovergestelde brengt van wat men verwacht" (Van Dale 2005, tweede betekenisomschrijving). Voorbeeld: iemand die in slaap valt terwijl hij een boek leest over slapeloosheid.

In bijna alle huidige schoolboeken wordt het fenomeen ironie beschreven. De beschrijvingen variëren ook hier; meestal wordt er iets vermeld over "milde spot" en dat auteurs "vaak" het tegenovergestelde bedoelen van wat er gezegd wordt. Vervolgens wordt doorgaans het verschil met sarcasme en cynisme aangegeven. Hoe een leerling ironie kan herkennen (en eventueel zelfs kan waarderen), wordt echter niet uitgelegd. Dat proberen we in deze module wel te laten zien. We hanteren hierbij de brede opvatting van ironie (de examenmakers van het Cito doen dat overigens ook, getuige het examen Nederlands vwo 2016 eerste tijdvak, vraag 4).

Literatuurverwijzingen

- C. F. Burgers en M. van Mulken (2013), 'Het ironisch spectrum.' In: *Tijdschrift voor Taalbeschouwing*, 35, nr. 2, 183-202.
- C. F. Burgers (2017), 'Ironie gebruiken doe je zo.' In: *Tekstblad*, 12, nr. 4, 24-27.
- R. Aerts (1988), 'Met ironie valt niet te schertsen.' In: *Groniek*, nr. 100.
- D. Eggers (2001). 'Mistakes We Knew We Were Making.' In: D. Eggers, *A Heartbreaking Work of Staggering Genius* (pp. 5-48). London: Picador.

Les 4.1: Ironiemarkeerders

Aanwijzingen voor de docent

In deze les leren leerlingen bepaalde aanwijzingen voor ironie in geschreven en gesproken tekst kennen. Een paar voorbeelden van deze ironiemarkeerders: aanhalingstekens, gezichtsuitdrukking en intonatie. We veronderstellen in deze les dat de leerlingen wel eens van het begrip 'ironie' hebben gehoord. Is dat niet het geval, dan is het raadzaam om dit voorafgaand aan opdracht 2 kort uit te leggen. Het begrip kan geïllustreerd worden aan de hand van opdracht 1.

Waarom doen we dit?

Leerlingen vinden het vaak moeilijk om ironie te herkennen, ook al kennen ze het begrip wel. Toch gebruiken ze zelf allerlei ironische uitingen in berichten aan elkaar, doorgaans voorzien van een bijpassende emoji. We gebruiken het taalgevoel en de kennis over emoji's om langzaam toe te werken naar de serieuzere artikelen.

Nabespreking opdrachten

Opdracht 1: Knabbel en Babbel

1. Donald Duck heeft een hekel aan Knabbel en Babbel. Waarom heeft hij ze dan toch een kaartje geschreven? Wat bedoelt Donald Duck waarschijnlijk met de boodschap "Ik zal lekker aan jullie denken" op het kaartje? → Hij schrijft een kaartje om ze te pesten. Als het straks winter wordt, dan zit hij lekker binnen, terwijl zij buiten in de kou zitten.
2. Aan welke dingen op het kaartje kun je zien dat de boodschap niet aardig bedoeld is? Er zijn vier aanwijzingen te vinden. → Aanhalingstekens rond "beste", het woord "vrindjes" (spotten door plotseling ouderwets taalgebruik te hanteren), de woorden "Heh! Heh!" en het woord "lekker".
3. De boodschap van Donald is niet letterlijk bedoeld. Knabbel en Babbel vatten hem echter wel letterlijk op; wat denk je dat er in het verhaal verder gaat gebeuren? Probeer in je antwoord ook de titel van het stripje te verwerken. → In de rest van het verhaal denken Knabbel en Babbel dat Donald echt aan ze zal denken en dus eten voor ze zal regelen. Ze leggen daarom geen notenvoorraad aan en krijgen dus honger. Ze bedenken een list om de notenvoorraad van hun vriendjes af te pakken, maar dat gaat mis.

Opdracht 2: Emoji's

- Ironie: bijvoorbeeld en en en
- Sarcasme: bijvoorbeeld
- Bespreek ook bijvoorbeeld en en geef aan waarom dit minder goede antwoorden zijn (spot is vaak subtieler dan de eerste emoji en de tweede is te boosaardig).
- Nog een interessante aanvulling: welke emoji past er bij de Ansichtkaart van Donald Duck in het verhaal *Hongersnoot*?

Opdracht 3: Lichaamstaal

- De lichaamstaal van Kees Torn en Mike Boddé contrasteert met wat ze zeggen. Na ongeveer 4 minuten is er een duidelijk omslagpunt.
- Uit de reactie van Onno Innemee blijkt vooral verbazing. Als hij al ergens op reageert, dan is het meer op de lichaamstaal dan op de woorden van de andere twee.
- Bij ironie zegt iemand vaak niet letterlijk wat hij bedoelt; soms bedoelt hij zelfs precies het tegenovergestelde van wat hij zegt. Dat is in dit filmpje ook aan de hand. Als je alleen de woorden zou lezen, zou je het misschien niet als ironie aanmerken, maar door de lichaamstaal krijg je meer context.

Opdracht 1: Knabbel en Babbel

Lees de eerste bladzijde van het stripverhaal *Hongersnoot* en maak de bijbehorende opdrachten.

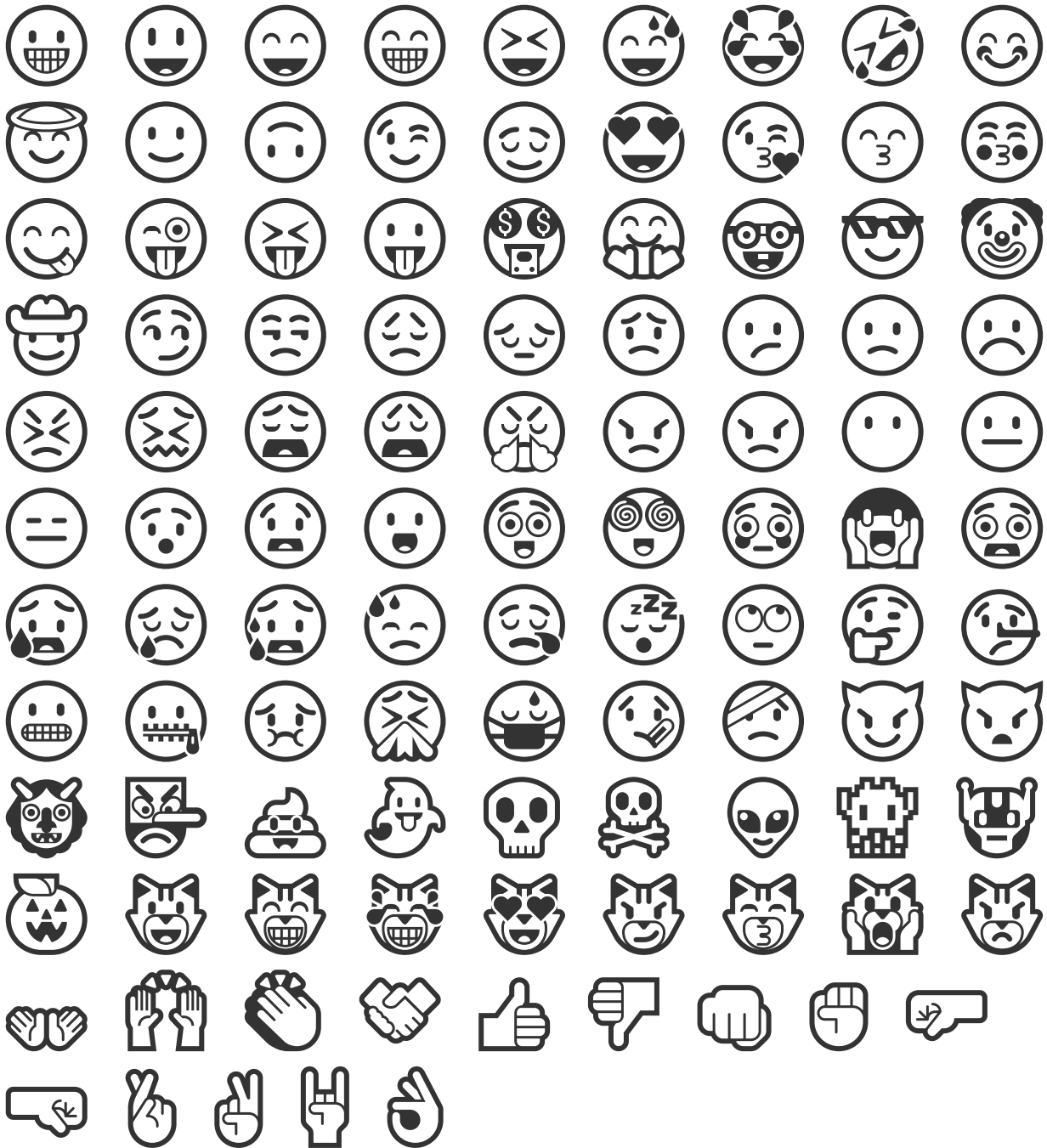

Vragen bij *Hongersnoot*

1. Donald Duck heeft een hekel aan Knabbel en Babbel. Waarom heeft hij ze dan toch een kaartje geschreven? Wat bedoelt Donald Duck waarschijnlijk met de boodschap "Ik zal lekker aan jullie denken" op het kaartje?
2. Aan welke dingen op het kaartje kun je zien dat de boodschap niet aardig bedoeld is? Er zijn vier aanwijzingen te vinden.
3. De boodschap van Donald is niet letterlijk bedoeld. Knabbel en Babbel vatten hem echter wel letterlijk op; wat denk je dat er in het verhaal verder gaat gebeuren? Probeer in je antwoord ook de titel van het stripje te verwerken.

Opdracht 2: Emoji's

Veel mensen gebruiken emoji's om duidelijk te maken hoe ze een bepaald bericht bedoelen. Welke vier emoji's passen volgens jou bij ironie? En welke horen er meer bij sarcasme?

Opdracht 3: Lichaamstaal

Bekijk op YouTube het filmpje 'Complimenten' van cabaretiers Kees Torn en Mike Boddé.
<https://www.youtube.com/watch?v=CX9o80xvoTc>

- 1) Beschrijf tijdens het kijken van het filmpje:
 - a. de lichaamshouding van de twee mannen
 - b. de gebaren van de twee mannen
 - c. het stemgebruik van de twee mannen
 - d. de reactie van de derde man
- 2) Wat vind je belangrijker: de woorden die de mannen gebruiken, of hun lichaamstaal?
- 3) Wat heeft dit filmpje met ironie te maken?

Les 4.2: Verschillende soorten ironie

Aanwijzingen voor de docent

In deze les ontdekken de leerlingen verschillende vormen van ironie. Bij opdracht vier komt de meest bekende vorm van ironie aan bod: het tegenovergestelde zeggen van wat je bedoelt. Daarna worden minder bekende vormen behandeld.

Let op: tekst 5 van opdracht 5 is lastig en daarmee zeer geschikt voor de leerlingen met wat maatschappelijke kennis en gevoel voor ironie.

Waarom doen we dit?

Een auteur kan ironie op allerlei verschillende manieren tot uitdrukking laten komen. Hieronder een aantal voorbeelden:

- Het tegenovergestelde zeggen van wat je bedoelt (opdracht 4).
- Overdrijven (opdracht 6).
- Doen alsof iets niet zo veel voorstelt (understatement of litotes).
- Irrelevante details erbij zetten (meer informatie dan nodig is).
- Een begrip op andere wijze bekijken met behulp van een andere context (opdracht 5).
- Begrippen die niet bij elkaar horen combineren (bijvoorbeeld 'tandarts' en 'fijn').
- Afwijkend taalgebruik hanteren (bijvoorbeeld 'vrindjes' in plaats van 'vriendjes').

Nabespreking opdrachten

Opdracht 4

- 1) Hier is niet een goed of een fout antwoord, al sturen sommige zinnen wel naar een bepaalde lezing (zin a wordt bijvoorbeeld makkelijk als ironisch gelezen, doordat naar de tandarts gaan vaak niet als fijn wordt ervaren; zin g zal in eerste instantie waarschijnlijk wel letterlijk gelezen worden).
- 3) Hier formuleren de leerlingen als het goed is precies het tegenovergestelde van hun eerste lezing. Een tip voor leerlingen die er niet uitkomen: lees de zin eens aan ze voor op een ironische/sarcastische toon, dan horen ze het ineens wel. Ze vinden vooral zin h soms lastig. De niet-ironische lezing is gericht aan kletsers, de ironische lezing kan gebruikt worden tegen mensen die helemaal stil zijn.

Opdracht 5

- 1) Tekst 1: kinderen → vogels
Tekst 2: deze wolf → dit kind
Tekst 3: neuken → betalen
Tekst 4: vrijheid van intimidatie → vrijheid van meningsuiting
Tekst 5: staatsschuld → zorg
- 2) Een interessante om te bespreken is vooral tekst 4. De redactie van De Speld zegt hier dat ze Geen Stijl steunen. Geen Stijl beroept zich voortdurend op de vrijheid van meningsuiting. De Speld verandert dat in vrijheid van intimidatie en daarmee betichten ze Geen Stijl van intimidatie. Zouden ze dat wel echt steunen?
- 3) Een begrip op andere wijze bekijken met behulp van een andere context.

Opdracht 6

- 1) Tekst 1: enorme ontslagrondes bij grote banken.
Tekst 2: de vele aandacht voor de breuk tussen radio-dj's Mattie en Wietze.
- 2) Er wordt gebruik gemaakt van overdrijving.

Opdracht 4: Serieus?

Bekijk onderstaande zinnen.

- 1) Geef bij elke zin aan of je deze ironisch vindt of niet.
 - 2) Vergelijk je antwoorden bij vraag 1 met je buurman of buurvrouw.
 - 3) Kun je de zin ook anders opvatten dan je bij vraag 1 hebt gedaan? Bedenk een context waarbij dat het geval is.
-
- a. Fijn, ik mag morgen weer naar de tandarts.
 - b. De leraar Duits is heel grappig.
 - c. Je hebt je zaken wel goed geleerd, moet ik zeggen!
 - d. Je vindt het toch niet erg dat we begonnen zijn?
 - e. Dat ziet er weer schitterend uit.
 - f. Dat is een lieve jongen!
 - g. Jee, precies op tijd.
 - h. Je kletst me de oren van het hoofd.
 - i. Natuurlijk heb je vandaag een proefwerk.
 - j. Leuk, een les over ironie!
 - k. Lekker soepel ging dat, hè?

Opdracht 5: Eén woord veranderen

Lees onderstaande artikelen van website De Speld. Alle artikelen bevatten een vorm van ironie.

- 1) Verander één woord in het artikel, waardoor de ironie ineens verdwijnt.
- 2) Waar wordt in deze artikelen eigenlijk mee gespot?
- 3) Waardoor wordt het ironische karakter in al deze artikelen veroorzaakt?

Tekst 1

Kinderen bijvoeren in de winter: hang een vetbol op

Tips om van je tuin een kinderparadijs te maken

In de winter kunnen kinderen wel wat extra's gebruiken, zeker de allerkleinsten. Warm blijven in de kou kost ze veel energie. En door sneeuw en ijs is voedsel voor kinderen in de vrije natuur minder goed te vinden. Help daarom de kinderen in uw tuin een handje met deze simpele, goedkope tips.

Voer gevarieerd

Kinderen zijn gebaat bij een veelzijdig menu. Voer bijvoorbeeld niet alleen pinda's, maar ook rozijnen en appels. Daar zit al heel veel in van wat ze op een dag nodig hebben. En hang ook eens een vetbol op. Dat vinden ze lekker.

Leg het op een handige plek

Veel kinderen zijn kleiner dan u. Leg het eten dan ook neer op een niet te hoge plek en liefst ergens in het zicht. Kinderen die te lang moeten zoeken naar een beetje eten, redden het vaak niet in de winter. Daarnaast foerageert elk kind op zijn eigen manier. Baby's en peuters scharrelen liever op de grond, de wat grotere kinderen hangen meestal rond bij de vetbol.

Water is geen probleem

Veel mensen denken dat vocht in de winter een probleem is voor kinderen, omdat het kan bevriezen. In de praktijk hoeft dat niet zo te zijn. Ze nemen vaak gewoon een hapje sneeuw of rijp. Ook kunt u wat ijs vergruizen, zodat ze dit kunnen oppikken.

Hang een nestkast op

Sommige kinderen hebben genoeg aan een boom of een struik, andere soorten blijven graag overnachten in een nestkast. U heeft er de hele winter plezier van om een kindje tevreden te zien nestelen in zo'n kast, en u zult vaak in het voorjaar beloond worden met een ei.

Tot slot: Houd er rekening mee dat een kwart van de kinderen in de winter wordt opgegeten door vossen of buizerds. Dat is niet per se erg, zo werkt de natuur nou eenmaal.

Tekst 2

Bijzonder: deze wolf werd opgevoed door... wolven!

Soms hoor je van die verhalen die je niet voor mogelijk had gehouden. Neem bijvoorbeeld deze wolf. Hij werd een paar jaar geleden geboren in Rusland en belandde vervolgens in het bos. Daar werd hij opgevoed door... wolven!

Het welpje werd door de roedel meteen geaccepteerd, alsof hij een van hen was. Experts denken dat de wolven inderdaad dachten dat het een jonge wolf was. Bijzonder!

Tekst 3

Contactloos neuken doorslaand succes

Nederlanders neuken steeds vaker contactloos: het is sneller, makkelijker en hygiënischer. In november is voor het eerst meer dan een kwart van alle neukpartijen contactloos verlopen.

Toen Thomas van Dijk hoorde over de praktische voordelen van contactloos neuken heeft hij zijn lichaam meteen laten activeren. "Het is ontzettend makkelijk, je hoeft nauwelijks nog handelingen te verrichten: je haalt hem er alleen even langs en het is gebeurd. Ik hoef zelfs geen contant geld meer op zak te hebben. Superhandig!"

Niet iedereen is even enthousiast. Critici wijzen op de veiligheidsrisico's van contactloos neuken. Simone van Saksen: "Ik heb gehoord dat mensen je ook door je broek heen kunnen neuken. Een vriendin van mij ontdekte dat ze zwanger was toen ze thuiskwam na een zondagmiddag in de stad. Bleek iemand haar tijdens het winkelen contactloos geneukt te hebben. Ik vind het maar griezelig."

Tekst 4

De Speld solidair met GeenStijl: vrijheid van intimidatie is een groot goed

Redactionele verklaring

Dat het met de vrijheid van intimidatie in dit land al langer slecht gesteld was, wisten we al. Maar dat je als medium nu daadwerkelijk niet langer individuele journalisten kunt intimideren zonder adverteerders te verliezen, is ongehoord. De Speld gaat daarom pal staan voor de vrijheid van intimidatie en verklaart zich solidair met GeenStijl.

Het gevaar van deze situatie is namelijk dat we op een glijdende schaal belanden. Als het intimideren van een kritische columnist al niet meer mag, wat mag er dan nog wel? Het risico is dat op termijn elke vorm van oproepen tot digitale verkrachting wordt gecensureerd. Intimideren is één van de hoekstenen van een pluriform medialandschap. Intimidatie mag nooit gesloopt worden. De vrijheid van intimidatie is een groot goed.

** Tekst 5*

SP: 'Staatsschuld wordt kapotbezuinigd'

Door alle grote hervormingen van de afgelopen jaren is het kabinet-Rutte II bezig de staatsschuld kapot te bezuinigen. Dat stelt SP-leider Emile Roemer. Hij heeft een actieplan opgesteld om de overheidsschuld te redden.

"Dit afbraakkabinet heeft de botte bijl gezet in onze staatsschuld", zegt Roemer. "Mensen zien hun deel van de schuld voor hun ogen afbrokkelen. Natuurlijk maken zij zich daar zorgen over. Als dit zo doorgaat, hebben onze kinderen en kleinkinderen straks helemaal geen staatsschuld meer. In een beschaafd land mogen we dat niet laten gebeuren."

Roemer heeft een plan om de overheidsschuld overeind te houden. "In ons manifest 'Over de Balk!' stellen wij diverse maatregelen voor om de staatsschuld weer op niveau te krijgen. Dat is belangrijk, want die schuld hebben we met elkaar gedurende tientallen jaren heel zorgvuldig opgebouwd. Doe mee en laat je schuld niet afpakken!"

Andere partijen wijzen het SP-plan af. PvdA-leider Diederik Samsom: "We hebben in moeilijke tijden op veel terreinen iets van mensen gevraagd. Daarbij is inderdaad ook de staatsschuld niet ontzien. Maar nu het weer beter gaat, is er ruimte voor herstel. De Nederlandse politiek laat de staatsschuld heus niet zomaar verdwijnen. Dat is bangmakerij."

Opdracht 6: Dat valt wel mee...

Lees onderstaande artikel van de website De Speld. Alle artikelen bevatten een vorm van ironie.

- 1) Waarmee wordt hier de spot gedreven?
- 2) Waardoor wordt het ironische karakter in deze artikelen veroorzaakt?

Tekst 1

ABN Amro boekt negatief personeelsbestand na nieuwe ontslagronde

ABN Amro heeft bij de meest recente ontslagronde per abuis zo veel mensen ontslagen dat het aantal werknemers tot ver onder nul is gedaald. Dat blijkt uit een analyse van Capgemini.

Per 1 januari 2017 zullen bij de bank nog maar -284 mensen werken. Volgens Capgemini levert dat zeker in de eerste maanden flinke uitdagingen op bij het bemannen van de bankkantoren en het uitvoeren van het betalingsverkeer van rekeninghouders.

ABN Amro zelf ziet het negatieve personeelsbestand niet als een direct probleem. "Al die mensen die hier niet werken moeten nu ons salaris betalen, in plaats van andersom. Dat levert veel geld op", zegt topman Gerrit Zalm. "En in Spanje en Italië staan sommige banken wel tienduizend werknemers rood."

Tekst 2

Breuk Mattie en Wietze werpt donkere schaduw over Bevrijdingsdag

5 mei 2017 - Vandaag had Nederland zijn vrijheid willen vieren. Het liep echter anders. De breuk tussen Qmusic-dj's Mattie en Wietze dreunt na, en niemand lijkt behoefte te hebben aan de feestelijkheden die gepaard gaan met Bevrijdingsdag.

"Nederland werd 73 jaar geleden bevrijd van de Duitse bezetting, maar na wat Mattie heeft geflikt staat dat wel eventjes in een heel ander perspectief", vertelt Sabrina van Noordt. Zij zou vandaag naar het Bevrijdingsfestival in Haarlem gaan, maar blijft na de breuk van het dj-duo thuis. "Wat die arme Wietze allemaal moet hebben doorstaan de afgelopen dag, ik kan het nog niet helemaal bevatten. Mijn gedachten zijn vandaag bij hem."

"Het nieuws is als een dreun binnengekomen", vertelt Chermaine Veldman. "Ik ben er helemaal kapot van. En dan zie je mensen doodleuk naar festivals gaan om de vrijheid te vieren. Totaal ongepast, geen greintje respect voor Mattie. Wat doet de vrijheid er op zo'n moment nog toe?"

De mensen die nog wel naar de festivals gaan, doen dat vooral om troost te zoeken bij elkaar. "Bevrijdingsdag zal nooit meer hetzelfde zijn", zegt Marco Griffioen met gedempte stem. Hij geeft de man naast hem een stevige knuffel. "Wij kenden elkaar vijf minuten geleden nog niet. Het is mooi om die verbondenheid nu te voelen, al is de aanleiding natuurlijk verschrikkelijk triest. Voortaan heeft 5 mei voor mij echt een lading."

Les 4.3: Ironie herkennen

Aanwijzingen voor de docent

In deze opdrachten gaan leerlingen kijken of ze zelf ironie kunnen herkennen. Vinden leerlingen het moeilijk om dat te zien? Adviseer ze dan om de emoji's uit opdracht 2 in de tekst te zetten; dat vinden ze soms makkelijker. De laatste opdracht is een ironische tekst uit het havo-examen van 2015.

Waarom doen we dit?

Ironie herkennen is niet eenvoudig. Leerlingen hebben bij opdracht 1 t/m 6 voorbeelden gezien, waarbij al vermeld werd dat het om ironie ging. Nu gaan we de grens meer opzoeken: wat is wel ironie en wat niet? Een belangrijke tip hierbij: denk eerst na over de boodschap die deze schrijver waarschijnlijk wil overbrengen en vergelijk dat met de letterlijke tekst.

Christian Burgers, die een proefschrift over ironie schreef, zegt over het gebruik van ironie: "Voor tekstdschrijvers is de keuze om ironie te gebruiken een moeilijke. Hoewel ironie verkeerd begrepen kan worden, zitten er ook voordelen aan het gebruik van ironie. Ironie kan bijvoorbeeld grappiger zijn dan letterlijke taal en het kan ook een goede manier zijn om kritiek te leveren. [...] Een schrijver of spreker die ironie gebruikt, loopt altijd het risico dat de ironie niet begrepen wordt. Voor ironie geldt wat voor de meeste stijlfiguren opgaat: dat ze bij een juist gebruik de waardering voor een tekst verhogen. En het kan ook een lekker gevoel geven om eens een ironische zin te produceren."

Nabespreking opdrachten

Opdracht 7

- 1) Leidse 'poepbank' zoekt nieuwe donoren - NU.nl
- 2) Boze kiezer wil niet vertellen waarom hij boos is - De Speld
- 3) Red Bull Schippers blij met haar nieuwe sponsor - De Speld
- 4) Jumbo maakt opvallende inhaalrace in de sportsponsoring - Brabants Dagblad
- 5) Wist je dat wondvocht tjokvol voedingsstoffen en anti-oxidanten zit? - De Speld
- 6) 'Stofje in paddo's kan depressie verminderen' - NU.nl
- 7) Inbrekers hebben niets meegenomen - De Speld
- 8) Alicia 'te zwart' om roetveegpiet te spelen - metronieuws.nl

Opdracht 8

- *De vliegende panters* - Er wordt juist gespot met de mensen die bang zijn voor moslims.
- *Hans Teeuwen* - Hij overdrijft en gebruikt op cruciale momenten ineens archaïsch taalgebruik, zoals bij: "Deze mensen hebben een slap en leugenachtig karakter. Vaak ook zijn zij niet gespeend van een zeer negatieve uitstraling, alsmede een ongewassen uiterlijk."
- *Van Kooten en De Bie* - Een aardig verhaal bij dit filmpje: tijdens de verkiezingen destijds waren er mensen die in het stemhokje tevergeefs naar De Tegenpartij zochten. Zij hadden de ironie niet helemaal begrepen...

Opdracht 9

- 1) D
- 2) • er komt meer werkgelegenheid
• er komt meer geld in de economie / het bnp wordt omhoog gekrikt
- 3) C
- 4) persoonlijke aanval + onjuist beroep op autoriteit
- 5) B
- 6) Hij vindt die nieuwe regelgeving belachelijk/zinloos/omslachtig.
- 7) • de groei van onze nationale economie en ons nationale geluk gaan niet (goed) samen
• economische groei is een pervers grondprincipe / eindeloos heen-en-weer-sjouwen is goed voor de economische groei, maar slecht voor het milieu en de klant / economische groei belemmert het welzijn van de klant en is slecht voor het milieu.

Opdracht 7: De Speld of echte nieuwssite?

Lees onderstaande artikelen.

- 1) Bepaal van elk artikel of het uit een krant komt of dat het van satirische website De Speld komt.
- 2) Als het artikel volgens jou van De Speld komt, geef dan aan waardoor de ironie veroorzaakt wordt er wat er eigenlijk mee gezegd wordt.

Tekst 1

Leidse 'poepbank' zoekt nieuwe donoren

De Nederlandse Donor Faeces Bank (NDFB) in het Leids Universitair Medisch Centrum (LUMC) is op zoek naar nieuwe donoren, zo meldt Omroep West. De NDFB, of 'poepbank' in de volksmond, bestaat momenteel langer dan een jaar.

De eerste poepbank van het land is bedoeld voor mensen met bepaalde darmaandoeningen. Het gaat dan om aandoeningen als infecties met *Clostridium-difficile*, een bacteriële infectie die diarree veroorzaakt, meldt het Leids Universitair Medisch Centrum (LUMC). Ongeveer drieduizend mensen belanden hiermee jaarlijks in het ziekenhuis.

Momenteel heeft de NDFB vijf donateuren. Dat komt mede door de strenge selectie. Donateuren moeten onder andere in de buurt wonen van Leiden en gezond zijn. Wanneer ze aan deze voorwaarden voldoen, worden hun uitwerpselen gescreend. Hierna weten de mensen die zich aanmelden pas of ze in aanmerking komen om hun poep te doneren.

Tekst 2

Boze kiezer wil niet vertellen waarom hij boos is

"Ik zie dat er iets is", zegt Mark Rutte tegen een boze kiezer op de markt in Volendam. Er valt een lange stilte, de kiezer doet alsof hij Rutte niet heeft gehoord. "Waarom ben je boos?", dringt Rutte aan terwijl de kiezer een zakje versgebrande noten afrekent. "Wat is er aan de hand? Wat heb ik verkeerd gedaan?" Enkele minuten verstrijken. "Je kunt het gewoon tegen me zeggen", probeert Rutte nog eens. Onrustig krabt hij aan zijn hoofd. "Is het omdat het eigen risico omhoog is gegaan? Is het omdat we de uitkomst van het referendum hebben genegeerd? Dat is het hè? Nee? Maar wat is er dán?" De sfeer wordt grimmiger.

Rutte achtervolgt de kiezer naar de broodkraam. "Waar denk je nu aan? Gewoon, op dit moment. Vind je het moeilijk om te zeggen?", vraagt hij terwijl hij een A4'tje en een pen uit zijn binnenzak tevoorschijn haalt. "Hier, schrijf het anders op."

In zijn hoofd speelt Rutte de laatste vier jaar af. Wanneer hebben hij en de boze kiezer voor het laatst gelachen? Had hij de kiezer vaker moeten verrassen? Nee dat kan het niet zijn, de boze kiezer houdt niet van verrassingen. "We hebben zo langs elkaar heen geleefd de laatste tijd."

De premier vervolgt: "We moeten elkaar misschien een beetje herontdekken, dit is gewoon een fase. Liefde is een werkwoord, je moet blijven bouwen. Echt wat meer quality time met elkaar. Dagje naar de sauna? Alsjeblieft, zeg nou iets?"

"Ga maar nadenken," bijt de kiezer de premier toe. Daarna loopt hij naar de viskraam. Rutte barst: "Tuurlijk, loop maar weer weg!"

Tekst 3

Red Bull Schippers blij met haar nieuwe sponsor

Energiedrankjesfabrikant stapt nu ook in atletiek

Red Bull stapt nu ook in de atletiek. De Oostenrijkse energiedrankjesfabrikant gaat sprintster Red Bull Schippers sponsoren. De winnares van olympisch zilver wordt het nieuwe paradepaardje van het bedrijf.

"Red Bull heeft zijn toegevoegde waarde in teamsporten al bewezen", zegt Red Bull-eigenaar Dietrich Mateschitz. "Nu willen we kijken of we datzelfde effect in een individuele sport als atletiek ook kunnen bewerkstelligen. We zijn ontzettend trots dat we onze naam kunnen verbinden aan een jonge en getalenteerde atlete als Red Bull."

Tekst 4

Jumbo maakt opvallende inhaalrace in de sportsponsoring

De Veghelse supermarktketen Jumbo is in korte tijd uitgegroeid tot een grote speler op het gebied van sportsponsoring. Schaatser Sven Kramer, wielrenner Wilco Kelderman en coureur Max Verstappen, ze rijden allemaal rond met reclame-uitingen van Jumbo.

Volgens Jumbo-topman Frits van Eerd waren topsporters in het verleden onbereikbaar voor de grootgrutter uit Veghel. "Een topsporter wil alleen met topbedrijven praten. Een B-rijder heeft ook een B-sponsor. Jumbo sponsort al jaren, maar lokaal. Nu we uitgegroeid zijn tot een nationale speler, kunnen we ook topsporters om ons heen verzamelen."

De prangende vraag die zich opdringt is: wat de klanten gaan merken van al die sportsponsoring. "Elke euro die je aan sponsoring uitgeeft, zou consequenties kunnen hebben voor de prijzen in de winkels. Het zijn bij elkaar opgeteld best serieuze bedragen, maar die zullen onze ambities en onze laagsteprijsgarantie nooit in de weg staan", aldus Van Eerd.

Tekst 5

Wist je dat wondvocht tjokvol voedingsstoffen en anti-oxidanten zit?

Bye bye chiazaad en goji-bes, hallo wondvocht! Wondvocht? Die smurrie die na een dag uit je schaafwond lekt? Hallo, is dat niet vies? Nee! Karina ontdekte na een valpartij tijdens het joggen in het Vondelpark dat ze zich topfit begon te voelen door het dunne laagje vocht op te likken. "Wat een pus-rush!", postte ze onder een foto op Instagram, waar ze haar wond trots toont op camera.

Onderzoek van health-babes-your-special-love.org toonde aan dat wondvocht tjokvol hartstikke gezonde voedingsstoffen zit. Anti-oxidanten, eiwitten en zelfs restjes bloedplaatjes. En eigenlijk is het heel logisch dat het gezond voor je is: je lichaam gebruikt het om wonden te helen!

Om even een veelgehoorde misvatting de wereld uit te helpen: wondvocht hoeft helemaal niet duur te zijn. Bij de Etos heb je al een potje wondvocht voor 5 euro. Dat is dan wel het huismerk, afkomstig van de cassière. Voor een wat duurder segment, bijvoorbeeld het wondvocht van Rens Kroes, betaal je wat extra. Een flacon Rens Kroes-wondvocht kost ongeveer 16 euro. Wil je er geen geld aan uitgeven? Dan kan je altijd nog, net als Karina, je eigen wond maken door een sliding te maken over het grindpad van de burens. Verwijder wel eerst het grind uit de wond, want in grind zitten veel E-nummers.

Het leuke aan wondvocht is verder dat je het naar hartelust kunt combineren. Als je toe bent aan een carby lunch, kun je het op een rijstwapel druppelen. Als je je een beetje pips voelt is het heel verkwikkend om een paar eetlepels wondvocht door de kamillethee te roeren. Maar je kunt het natuurlijk ook straight up drinken. Wel schudden voor gebruik!

Tekst 6

'Stofje in paddo's kan depressie verminderen'

De stof psilocybine, aanwezig in tientallen verboden paddestoelen met een hallucinerende werking, kan depressie mogelijk helpen behandelen. Dat is de conclusie van twee onderzoeken van respectievelijk New York University en Johns Hopkins University, meldt The New York Times. Men onderzocht respectievelijk 29 en 51 kankerpatiënten; een groep die bovengemiddeld vaak aan depressies lijdt.

De proefpersonen kregen een capsule met psilocybine. Bij 80 procent van hen zorgde de stof voor significante afnames van zowel gevoelens van angst als depressie. In sommige gevallen bleek één dosis tot zeven maanden na de toediening nog werkzaam.

Sommige middelen met psilocybine zijn verboden in de Verenigde Staten en ook in Nederland, en kunnen tot gevaarlijke situaties leiden. Enkele vooraanstaande Amerikaanse psychiaters roepen nu op om de regels te versoepelen zodat er een legale medische behandeling uit de studies kan voortvloeien.

"Eén enkele dosis psilocybine, die vier tot zes uur werkzaam is, zorgde voor langdurige afnames in gevoelens van depressie en angst", aldus onderzoeker Roland Griffiths van Johns Hopkins University.

De patiënten spraken van een 'mystieke' ervaring, een gevoel waar hallucinogene paddestoelen of 'paddo's' om bekend staan. Hoe sterker die ervaring was, hoe sterker ook het remmende effect op de depressieve en angstige gevoelens. De resultaten zijn gepubliceerd in The Journal of Psychopharmacology.

Tekst 7

Inbrekers hebben niets meegenomen

Het was flink schrikken voor Karel en Bettie toen ze bij thuiskomst zagen dat het slot van hun voordeur was opengebroken, maar de echte klap kwam pas toen ze binnenkwamen. Het hele huis was overhoop getrokken, maar de dieven hadden niks meegenomen. “Gênant.”

“Wat is er mis met onze tv?” vraagt Karel zich hardop af. “Dat het een tweedehandsje is betekent toch niet dat ‘ie het niet waard is om te stelen? En hier...” Karel loopt naar een ladekast in de gang. “Hier liggen toch allemaal prachtige sieraden? Mooi toch? Zijn nog van mijn oma geweest.” Karel trekt een paar keer aan de lade. “Je kunt er zo bij, er zit geen slot op.”

Ook op de kinderkamers was niets meegenomen. Karel staat voor een raadsel: “Onze kids hebben allebei een tablet van Huawei. Die lagen gewoon vol in het zicht, maar daar liggen ze dus nog steeds. Kevin en Joey zijn er helemaal kapot van.”

Karel en Bettie hebben een claim ingediend bij de verzekeraar. Ze willen een vergoeding voor de geleden emotionele schade.

Tekst 8

Alicia ‘te zwart’ om roetveegpiet te spelen

Vier jaar lang speelde Alicia Suárez uit Utrecht met veel plezier voor Zwarte Piet bij een groot bedrijf, maar dat is nu afgelopen. Het bedrijf wil volgend jaar alleen nog met roetveegpieten werken en de uit Colombia afkomstige Alicia past met haar van nature donkere huidskleur niet in dat plaatje.

„Vlak voor het feest begon, werd mij medegedeeld dat ik volgend jaar niet meer hoeft te komen omdat er dan alleen nog met roetveegpieten gewerkt wordt”, vertelt Alicia aan Metro. „Als ik dat ook zou doen, zou ik toch worden geassocieerd met een Zwarte Piet en dat wil dat bedrijf niet meer.”

Uit privacyoverwegingen wil Alicia de naam van het bedrijf niet noemen, maar ze was er kapot van toen ze de mededeling kreeg, vertelt ze. „Ik heb het feest gewoon meegevierd, maar na afloop zat ik in de auto en dacht ik alleen maar: wat erg, wat érg is dit. Natuurlijk heb ik er veel over gehoord, maar dat het me nu zelf overkomt, had ik gewoon niet verwacht. Ik ben boos en verdrietig, het voelt alsof ik een trap heb gekregen. Ik vind het zó leuk om voor Piet te spelen! En het is ook maar een keer per jaar.”

Opdracht 8: Niet helemaal begrepen...

Kies één van de volgende YouTube-filmpjes en maak de bijbehorende opdracht.

- De Vliegende Panters: <https://www.youtube.com/watch?v=7j9WgCsoazQ>
- Hans Teeuwen: <https://www.youtube.com/watch?v=jsZ00zSodWI>
- Kooten en De Bie: <https://www.youtube.com/watch?v=K0lg9KchCqQ>

De Vliegende Panters (We worden bedreigd)

Op YouTube staat een versie met als titel "Geert Wilders film" en iemand schreef bij dit filmpje als reactie: "Niks meer dan 100% de waarheid."

→ Schrijf een inhoudelijke reactie waarin je laat zien dat de makers van het filmpje waarschijnlijk andere bedoelingen hadden. Gebruik citaten uit het liedje om te laten zien waarmee eigenlijk gespot wordt.

Hans Teeuwen (Werklozen en buitenlanders)

Iemand schreef bij dit filmpje de volgende reactie: "Een 'uitkering' is helemaal niet iets dat een "ander" betaald. Je betaalt zelf je eigen WW premie en is een verzekering dat dan uitgekeerd wordt mocht je werkeloos worden. Omdat je werkgever je op straat schopt. Bijvoorbeeld nadat je 'n bedrijfsongeval is overkomen, door een niet beveiligde machine. Leuk, om zo mensen nog een trap na te geven die ook nog eens dik 18 jaar met die klote verzekering kan gaan vechten. Zeker als je ex-baas ook nog dankzij jou medisch dossier ff dik € 8000,- vangt. Je moet het eerst zelf mee maken, dat je gvd denkt wat is dit voor een raar land. Een rechtstaat, flikker een end op zeg! De Elite die overkomt zulke dingen niet, en zowel dan is dat heel snel geregeld, de gladjakkers die o.a. de woekerpolissen hebben uitgevonden."

→ Schrijf een inhoudelijke reactie waarin je laat zien dat deze persoon het filmpje iets te serieus opvat. Gebruik citaten uit de tekst van Hans Teeuwen om te laten zien waar de ironie zit.

Kooten en De Bie (De Tegenpartij, Turkenburg)

Het filmpje van Van Kooten en De Bie komt uit 1980. Op YouTube schreef iemand in 2016: "Van satire naar realiteit."

→ Leg die laatste uitspraak uit. Geef aan waaruit blijkt dat het hier om satire gaat en leg ook uit waarom gesproken wordt over "realiteit".

Opdracht 9: Examentekst

Lees onderstaande tekst en maak bijbehorende vragen.

Dure eieren

(1) Later dan afgesproken kwam ik thuis na mijn zaterdagse fietsrondje langs onder andere de boerderijwinkel. “Ik heb het met de boer uitgebreid over de economie gehad”, voerde ik als excuus aan. Dat vergde enige uitleg. Bij de boerderijwinkel wachtte mij een onaangename verrassing. Er lag een briefje bij de eieren om uit te leggen dat ze duurder waren geworden en dat ze niet meer verpakt mochten worden in de lege eierdozen die ik had meegenomen. Die kon ik ook niet meer inleveren. Wat was er aan de hand?

(2) Het Productschap voor Pluimvee had verordonneerd dat eieren alleen nog maar verkocht mochten worden in een nieuwe doos met datumstempel. Ze mochten dus niet vers door klanten mee worden genomen, maar moesten eerst naar de veiling om daarna weer terugvervoerd te worden naar de boerderij. Toen de boer had geklaagd dat dit ten koste van het milieu en de economie ging, was hij op het laatste punt terechtgewezen met een kleine introductie in de economische wetenschap. Daar had ik het met de boer verder over gehad.

(3) Wat er gebeurde, zo kreeg hij te horen, was namelijk juist heel goed voor de economie. Er kwam extra werkgelegenheid voor de transporteurs, voor de benzinepomphouders en voor de producenten van verpakkingsmateriaal. Bovendien ging er zo meer geld in de economie om, wat ons bnp weer omhoog kon krikken. De vele klanten die klaagden dat ze zo het milieu vervuilden en minder verse eieren kregen, waren dom dat ze deze economische voordelen niet zagen. Ze kregen toch dagelijks van deskundigen te horen dat ze meer moesten consumeren om uit de recessie te komen. Welnu, de prijsverhoging van de eieren was een mooi begin.

(4) Zelden heb ik zo’n fraai minivoorbeeld gezien van het inmiddels bekende gegeven dat de groei van onze nationale economie en van ons nationaal geluk niet samengaan. Klanten worden alleen maar ongelukkiger als ze meer geld moeten betalen voor minder verse eieren en als ze hun lege dozen bij het oud papier moeten gooien.

(5) Zelden heb ik ook het perverse grondprincipe van economische groei zo helder geïllustreerd gezien. Het bracht mij vele voorbeelden van milieudenker Wouter van Dieren in herinnering, die lieten zien dat het eindeloze heen-en-weergesjouw met producten goed was voor de economische groei, maar slecht voor het milieu en de klant. Misschien moeten we, om uit de recessie te komen, gewoon verordonneren dat Groningse eieren eerst naar Utrecht moeten worden vervoerd en die vanuit Utrecht omgekeerd naar Groningen.

Naar: Hans Achterhuis
Uit: Filosofie Magazine, april 2012

Vragen bij de tekst 'Dure eieren'

- 1) Er zijn verschillende manieren om het onderwerp van een tekst te introduceren. Op welke manier gebeurt dat vooral in alinea 1 van de tekst ‘Dure eieren’? Dit gebeurt vooral door het
 - A. formuleren van de probleemstelling.
 - B. geven van een historische schets.
 - C. stellen van een retorische vraag.
 - D. vertellen van de aanleiding.
- 2) “Toen de boer had geklaagd dat dit ten koste van het milieu en de economie ging, was hij op het laatste punt terechtgewezen met een kleine introductie in de economische wetenschap.” (regels 24-29)
De klacht van de boer over de economie wordt door het Productschap voor Pluimvee weerlegd. Met welke twee argumenten gebeurt dit volgens de tekst?

Z.O.Z.

- 3) Welke van onderstaande beweringen geeft het beste de inhoud weer van alinea's 2 en 3 van de tekst 'Dure eieren', gezien de gedachtegang van de tekst?
- A. De boer en zijn klanten begrijpen de voor de economie gunstige principes niet die schuilgaan achter de nieuwe regels van het Productschap voor Pluimvee.
 - B. De boer en zijn klanten menen dat de nieuwe regels van het Productschap voor Pluimvee niet goed zijn voor economie en milieu, terwijl het Productschap dat wel vindt.
 - C. De boer en zijn klanten vinden de uitleg van de nieuwe regels van het Productschap voor Pluimvee bizar en het effect ervan schadelijk voor klant en milieu.
 - D. De boer en zijn klanten worden uiteindelijk overtuigd van het gunstige effect van de nieuwe regels die het Productschap voor Pluimvee heeft ingevoerd.
- 4) In onderstaand fragment worden het Productschap voor Pluimvee woorden in de mond gelegd. "De vele klanten die klaagden dat ze zo het milieu vervuilden en minder verse eieren kregen, waren dom dat ze deze economische voordelen niet zagen. Ze kregen toch dagelijks van deskundigen te horen dat ze meer moesten consumeren om uit de recessie te komen." (regels 40-47)
- In dit fragment komen twee drogredenen voor. Welke twee van onderstaande typen drogredenen zijn dat? Kies uit: cirkelredenering, onjuist beroep op autoriteit, ontduiken van bewijslast, overhaaste generalisatie, persoonlijke aanval of verkeerde vergelijking.
- 5) Wat voor toon kenmerkt de stijl van alinea's 3 en 5 vooral?
- A. hoogdravende toon
 - B. ironische toon
 - C. neerbuigende toon
 - D. positieve toon
- 6) "Misschien moeten we, om uit de recessie te komen, gewoon verordonneren dat Groningse eieren eerst naar Utrecht moeten worden vervoerd en die vanuit Utrecht omgekeerd naar Groningen." (regels 69-74)
- Welk standpunt van de auteur over de nieuwe regelgeving rondom verkoop van eieren bij de boer blijkt hieruit? Gebruik voor je antwoord niet meer dan 10 woorden.
- 7) In de tekst wordt kritiek geuit op economische groei. Beschrijf twee punten van kritiek tegenover economische groei die in de tekst aan bod komen. Gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.